

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ



METAFORA V POJETÍ OWENA BARFIELDA

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Filip Timingeriu, Ph.D.

Obor: Studium humanitní vzdělanosti

Praha 2024

Lucie Tvardková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.6.2024

Lucie Tvardková

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat mému příteli, přátelům a také rodině za jejich vřelou podporu a trpělivost, zejména v posledním roce mého studia. Také bych chtěla poděkovat vedoucímu své práce Mgr. Filipovi Timingeriu, Ph. D. za jeho cenné rady, a hlavně za čas, který mi v průběhu diplomního semináře věnoval.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou metafory v díle Owena Barfielda s názvem *Básnická řeč*. Práce se zaměřuje na roli metafory v kontextu vývoje jazyka a lidského vědomí, jak je chápal Barfield. Úvodní část poskytuje přehled života a díla Owena Barfielda, což čtenářům umožňuje lépe porozumět jeho myšlenkovým procesům a inspiracím. Následující kapitoly se soustředí na hlubokou analýzu Barfieldovy teorie metafory a jejího vlivu na vývoj lidského vědomí. Práce rovněž porovnává Barfieldovu teorii s dalšími filosofickými směry a mysliteli, což ukazuje kontrasty mezi jednotlivými teoriemi a Barfieldovým přístupem k poetickému jazyku. Metafora je představena jako klíčový nástroj, který překonává propast mezi lidským vědomím a světem, obohacuje lidskou představivost a přispívá k evoluci lidského vědomí.

Klíčová slova

básnická řeč, poezie, próza, vývoj vědomí, metafora, imaginace, racionální princip

Abstract

This bachelor's thesis focuses on the analysis of metaphor in Owen Barfield's work *Poetic Diction*. The thesis examines the role of metaphor in the context of the evolution of language and human consciousness as understood by Barfield. The introduction provides an overview of Owen Barfield's life and work, allowing readers to better understand his thought processes and inspirations. Subsequent chapters focus on a detailed analysis of Barfield's theory of metaphor and its impact on the development of human consciousness. The thesis also compares Barfield's theory with other philosophical approaches and thinkers. This comparison highlights the differences between various theories and Barfield's approach to poetic language. Metaphor is presented as a key tool that bridges the gap between human consciousness and the world, enriches human imagination, and contributes to the evolution of human consciousness.

Keywords

poetic diction, poetry, prose, evolution of consciousness, metaphor, imagination, rational principle

Obsah

1	Úvod	7
2	Owen Barfield	8
3	Básnická řeč	10
3.1	Vývoj vědomí	11
3.2	Účinky poezie	13
3.3	Básník.....	16
3.4	Tvorba významu.....	18
3.5	Racionální princip.....	21
3.6	Hlavní prvky poezie	22
4	Oponující teorie	27
4.1	První vydání (1928)	27
4.1.1	John Locke.....	28
4.1.2	Immanuel Kant	29
4.1.3	Benedett Croce.....	30
4.1.4	Friedrich Max Müller	30
4.2	Druhé vydání (1951)	32
4.2.1	David Hume	33
4.2.2	Teorie přirozenosti jazyka	35
4.2.3	Logika.....	36
4.2.4	Věda.....	38
4.2.5	Behaviorismus	39
4.3	Třetí vydání (2024)	40
4.3.1	Umělá inteligence	41
5	Závěr	44
6	Bibliografie	46

1 Úvod

Jako základ pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala jedno z nejnvlivnějších děl Owena Barfielda s názvem *Básnická řeč*. V rámci práce bych se chtěla zaměřit analýzu metafory v jeho díle, popsat jakým způsobem zde metafora figuruje a jak ji on sám definuje. Zároveň bych také chtěla vysvětlit roli metafory v širším kontextu, převážně s ohledem na její vliv na vývoj jazyka a lidského vědomí tak, jak je chápe sám Barfield.

V úvodní části této práce se pokusím o stručný přehled života a díla Owena Barfielda, které by měli čtenáři přiblížit jeho myšlenkové pochody a inspiraci, která byla stěžejní pro formování jeho zájmu o vývoj vědomí v kontextu jazyka. Druhá část této práce se zaměřuje na hloubkovou analýzu podstaty Barfieldovy teorie a interpretace konceptu metafory. Pokusím se zde o systematické vyložení klíčových kapitol, které se vztahují k fenoménu metafory. Zaměřím se také na vysvětlení vlivu metafory ve vývoji lidského vědomí, která, jak si později ukážeme, spolu s vývojem lidského vědomí neodvratně souvisí.

Následující část je založena na komparativní metodě, jejíž účelem bude porovnat Barfieldovu teorii s jinými směry nebo konkrétními mysliteli, jejichž teorie byly v tehdejší době značně rozšířeny. Tyto směry nebo konkrétní myslitele jsem vybírala na základě informací, které jsem čerpala z knihy *Básnická řeč*. Ve svém díle se Barfield vymezoval vůči četným směrům i osobám, rozhodla jsem se však o komparaci pouze těch, vůči kterým se vymezoval zpravidla opakovaně, případně se jeho vymezování jevílo jako nejzávažnější v ohledu na kontrastnost s jeho teorií. Prvním krokem při komparaci je shrnutí hlavních myšlenek oponentů, v následující části je pak tato teorie srovnávána s Barfieldovou básnickou řečí. Komparativní část jsem rozdělila na tři podkapitoly, které se věnují oponentům z hlediska jejich chronologické posloupnosti. Začínám tedy zhodnocením čtyř hlavních oponentů na základě prvního vydání knihy z roku 1928, následující část pojednává o pěti hlavních oponentech uvedených v druhé předmluvě k vydání z roku 1951, závěrečná kapitola je pak věnována třetí imaginární předmluvě datované letošního roku 2024 zaobírající se jedním současným, a dle mého názoru značně potencionálním, oponentem.

Tato práce by měla čtenáři poskytnout ucelený pohled na historický vývoj pojetí lidského poznání se zvláštním ohledem na vývoj vědomí a jazyka. Čtenář by měl lépe porozumět Barfieldovu přístupu a získat povědomí o jeho přínosu k lepšímu porozumění lidského vědomí. Měl by být také schopen kritického zhodnocení pojetí metafory, která se na celém procesu vývoje vědomí podílí pravděpodobně nejvýznamněji.

2 Owen Barfield

Owen Barfield se narodil roku 1989 v Londýně jako nejmladší ze čtyř dětí. Byl britským filosofem, jazykovědcem, spisovatelem a také básníkem. Jeho převratný pohled na evoluci lidského vědomí a vývoj jazyka se stal konceptem, který ovlivnil tvůrčí osoby z širšího okruhu v rámci různých oborů. Jeho tvorba se stala inspirací pro mnoho básníků, spisovatelů a vědců. Nejvýraznější osoby, jejichž tvorba byla významně inspirována Owenem Barfieldem je například Clive Staples Lewis nebo John Ronald Reuel Tolkien.

Barfield se již v raném věku začal zabírat otázkou vývoje lidského vědomí a ta se jej držela až do poslední možné chvíle. Celý svůj život věnoval studiu jazyka, které spatřoval jako základ pro pochopení vývoje lidského vědomí. Během svých školních let se začínal všimnout obrazných obrátů v jazyce a postupem času se u něj objevila fascinace básnickým jazykem a celkově poezií. Zpozoroval, že některé výrazy může člověk vnímat jako poetické, zatímco jiné se zdají jako pravý opak poetického. Také si začínal všimnout toho, že se s postupem času v některých slovech jejich poetično vytratilo. Barfield se tedy rozhodl, že otázkou jazyka a vývoje lidského vědomí zasvětil svou disertační práci, a tímto krokem započala jeho dlouholetá éra hledání odpovědi na otázky básnické řeči a jejího vývoje.

Velkou inspirací bylo Barfieldovi duchovní učení nazývané antroposofie. Poprvé se s antroposofií setkal v roce 1922 během promýšlení své disertační práce a nejménou se zmínil o její prospěšnosti, díky které si dokázal ujasnit své myšlenkové pochody. Učení antroposofie je dílem Rudolfa Steinera, nadaného myslitele, vědce a filosofa, a Barfield se na mnoha místech své knihy zmiňuje o významném vlivu, který na něj Rudolf Steiner a celé jeho učení mělo. Stěžejní myšlenkou, o kterou se Barfield opírá, je Steinerovo pojetí vývoje lidského ducha.

Hlavním prvkem Barfieldova přesvědčení byl lidský duch a jeho podstatné místo ve vývoji lidského myšlení. Byť bylo jeho bádání zaměřeno na vývoj jazyka a jazykových jevů, základ pro ně spatřoval v zákonitostech vývoje lidského vědomí, ze kterých právě onen vývoj jazyka nutně vyplývá. Barfield byl přesvědčen, že pouze na základě pochopení vývoje lidského vědomí lze odvozovat jazykové jevy. Propojení těchto dvou myšlenek vnímal jako organický celek, který může být uspokojivě pochopen a vysvětlen jen v rámci této holistické perspektivy.

Prvotním Barfieldovým příspěvkem pro dějiny pojetí vývoje jazyka bylo vydání jeho první knihy *Stříbrná trubka*. I přestože se jednalo o pohádkový příběh, Barfield se

vymezoval vůči jeho alegorické interpretaci, a zdůrazňoval, že by se lidé při jeho čtení měli jednoduše ponořit do samotného příběhu a nechat jej na sebe působit. Pouze tímto způsobem může čtenář zažít pocity, které se podobají skutečným zážitkům. Kniha *Stříbrná trubka* vychází v roce 1925 a hned rok poté Barfield publikuje další své dílo. V roce 1926 přichází na světlo světa kniha *Historie v anglických slovech*, ve které se Barfield snaží blíže vykreslit již zmiňovaný vývoj lidského vědomí. V tomto díle uvádí mnoho příkladů anglických slov, kde sleduje jejich původ a zároveň také změny významu, což by mělo také sloužit jako základ pro obraznější vysvětlení vývoje lidského vědomí. Tato dvě díla se stala základem pro jeho disertační práci, která je pak v částečně doplněné verzi publikována pod názvem *Básnická řeč* roku 1928, jejíž hlavní myšlenku se v této práci pokusím systematicky vyložit.

Dílo *Básnická řeč* mělo ve své době velmi evoluční pohled na fenomén jazyka a jeho vývoje. Kniha je také pozoruhodná z ohledu své zralosti, která byla Barfieldovi vlastní ve velmi mladém věku. Z Barfieldových děl se jedná jednoznačně o stěžejní dílo jeho tvorby, které mělo největší dosah. *Básnická řeč* zahájila vývojový proces, který zasahuje do mnoha oblastí naší zkušenosti se světem, a který bude pravděpodobně trvat po dlouhá staletí.

Kniha po svém vydání získala mnoho ohlasů, ale zároveň také docházelo k častějším vyjádřením nesouhlasu s Barfieldovým pojetím fenoménu jazyka. V roce 1952 vychází nové vydání knihy *Básnická řeč*, která je doplněna o druhou předmluvu autora. V úvodu k prvnímu vydání Barfield především popisuje myšlenky a teze, které vedly k vzniku této knihy. V úvodu ke druhému vydání je tomu úplně jinak. Barfield vnímal změny, které se ve společnosti odehrály od prvního vydání jeho knihy, a pokouší se tedy reflektovat své původní myšlenky v kontextu soudobých směrů. Za dobu dvaceti tří let se mohou udát mnohé změny, a je zřejmé, že změny právě v tomto období byly natolik razantní, že je Barfield nemohl ponechat bez komentáře.

I přesto, že existovalo mnoho vlivných teorií jazyka a vývoje vědomí, které se s Barfieldovou teorií neslučovaly, nebo byly dokonce jejím úplným protikladem, vyskytovalo se také mnoho těch, kteří byli s Barfieldovou teorií za jedno. Zdá se, že díky zrodu Barfieldovy *Básnické řeči* se začalo objevovat stále více autorů, kteří si postupně začínali uvědomovat význam propojení vývoje jazyka a vědomí, a začali se hlouběji zabývat tímto fenoménem. Tito autoři navazují na Barfieldův odkaz, který se stal důležitým milníkem pro dějiny zkoumání vývoje vědomí.

3 Básnická řeč

V první části této práce se zaměřím na Barfieldovo dílo *Básnická řeč* a pokusím se podrobněji popsat tuto řeč tak, jak ji vnímal Barfield. Pochopení definice a způsob tvoření básnické řeči je klíčový pro následující část, která pak bude zaměřena na porovnání Barfieldovy vize básnické řeči s jinými soudobými směry.

Jako první bych se ráda zaměřila na samotný pojem *básnická řeč*. V originále Barfieldova kniha nese název *poetic diction*, jehož český překlad nemusí být pro čtenáře úplně jednoznačný. Je nutné si uvědomit, že slovo řeč zde neznamena běžnou konverzaci, jedná se spíše o pojem, který by byl bližší použitím českého překladu se slovem díkce. Jedná se o specifický způsob vyjadřování, který obsahuje určitý soubor výrazových prostředků, jež nejsou v běžné řeči zpravidla přítomny. Pojem básnická řeč, který se bude opakovaně objevovat v rámci celé této práce, bychom měli vždy chápat tímto konkrétním způsobem.

Barfield vnímá básnickou řeč jako specifický druh jazyka, který v sobě zahrnuje množství obrazných výrazů, metafor a symbolů. Básnická řeč není přítomná v běžné každodenní konverzaci, ale je spíše způsobem, který slouží k navození hlubšího poznání, a zároveň také pomáhá propojovat náš vnitřní svět zkušeností se světem vnějším. Abychom mohli slova nazvat básnickou řečí, je podstatné, aby v nás význam těchto jednotlivých slov nebo způsob jejich záměrného uspořádání dokázal probudit estetickou představivost. Jen v tomto případě můžeme řeč nazývat nositelkou poezie. Nejen, že básnická řeč obohacuje lidskou konverzaci, odhaluje ale také nové významy a souvislosti, které nám jsou v běžné konverzaci nepřístupné.

Ve svém díle se zaměřuje na zkoumání poetického jazyka a jeho vliv na evoluci lidského vědomí. Propracovává se postupně od vysvětlení nejrannějších fází lidského jazyka, které byly svou podstatou bytostně propojeny s přírodou, až do fáze, která má za následek postupné až nakonec úplné odcizení lidského vědomí od skutečného světa. V rámci svého díla se také zaměřuje na roli metafor v procesu vývoje jazyka, popisuje její účinky a také samotný proces tvoření významů, díky kterému dochází k obohacení našeho vědomí. Barfield vnímá metaforu jako most, který nám může sloužit k propojení bezedné propasti, která se v průběhu vývoje vytvořila mezi lidským vědomím a vnějším světem. V celém tomto procesu má také důležitou roli básník, jehož přínos se jeví pro dnešní moderní vědomí nepostradatelný. Hlavní prvek v procesu tvoření nebo objevování významů hraje kreativita jedince, která přispívá k našemu poznání světa.

3.1 Vývoj vědomí

V rané fázi vývoje jazyka byly slovy označovány zpravidla věci smyslové a materiální. Poukazovaly na konkrétní předměty a měly svůj specifický neměnný význam. Tyto předměty však samy byly něčím víc a od samého počátku se v nich skrývaly hodnoty, které Barfield nazývá poetické nebo také metaforické.¹

V průběhu vývoje myšlení a jazyka dochází k postupnému rozdělování těchto dvou původních významů do dvojice kontrastních významů. Prvním z nich je význam *konkrétní*, který označuje původní smyslové zkušenosti. Druhým z nich je význam *abstraktní*, který, jak už víme, byl taktéž přítomen ve významu již od samotného počátku, nicméně v minulosti nebyla nutnost k jeho samostatné existenci vzhledem k úzkému propojení lidského myšlení a citu. Během tohoto vývoje vědomí můžeme sledovat spolupůsobení dvou protichůdných sil. Na jedné straně je to síla, která má sklon k rozdělování významů do množství osamocených výrazů. Tuto sílu bychom mohli označovat jako pravý protiklad poezie nebo tak doslova jako anti-poezii. Na straně druhé je to princip, který pozoruje podobnosti mezi věcmi. Tento druhý princip je živoucí jednotou samotného jazyka a má zásadní význam pro teorii metafory tak, jak ji chápe sám Barfield.

V minulosti lidé nemuseli spatřovat ve slovech *jednotu významu*, protože byla součástí jejich bezprostřední skutečnosti. V průběhu vývoje vědomí, kdy postupně docházelo k oddělování konkrétních a abstraktních významů, jsme začali ztrácet možnost vidět souvislosti mezi těmito původně totožnými významy. Vyvinutější analytické vědomí moderní doby potřebuje pomoc básnické metafory, která je mu vodítkem při zakoušení prapůvodní jednoty.²

Tato jednota ve významech slov není výtvořem člověka a vztahy mezi věcmi existují nezávisle na jednotlivých básnících nebo jejich myšlenkách. Básnické metafory také nejsou pouhá přirovnání, ale jsou „*kročejemi přírody, otiskujícími se do různých látek a věcí.*“ Jedná se o starší nerozdělený význam, který je dnešní myslí již nepřístupný. Úkolem básníka a básnické metafory je znovuobjevení těchto vztahů a jejich zprostředkování ostatním lidem.³

¹ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 78

² Tamtéž, str. 79

³ Tamtéž, str. 82

Kdybychom se zaměřili na historii významu mnoha z dnešních konkrétních slov, zjistili bychom, že v rané historii zahrnoval jejich význam *mytologický obsah*. Barfield troufale nazývá mytologii „posmrtným přízrakem konkrétního významu“. Naši vůbec první básnickou řečí na tomto světě byla slovní zásoba, kterou po sobě zanechala právě mytologie. V období Véd a Odysseje, ze kterých pochází první psané záznamy, bylo stále velmi patrné propojení přírody s člověkem, a význam jazyka byl ještě stále plný mytologického obsahu. Barfield zde uvádí několik zřetelných příkladů slov s mytologickým původem, kterými jsou slova jako je například heroický, fortuna, fúrie nebo panika. Také všeobecně užívané analogie mohou sloužit jako důkazy, které nám potvrzují mytologický původ slov, například ztotožňování probouzení s létem, nebo spánku či smrti se zimou.⁴

Až postupem času se v historii jazyka začíná objevovat působení anti-poetické síly, která svým racionálním přístupem pozvolna rozkládá a ničí původní mytologický obsah slov a narušuje jejich živoucí jednotu. Jazyk důsledkem této síly mění svůj charakter a jeho vnitřní život ustupuje do pozadí. Působení racionálního principu má také za následek vznik protikladů, které se v jazyce nikdy dříve nevyskytovaly, a nově se začíná rozlišovat mezi pravdou a mýtem, mezi prózou a poezií a v neposlední řadě také mezi objektivním a subjektivním světem. V tento moment můžeme sledovat, jak se pomalu, ale jistě, odděluje obsah slova od toho, k čemu odkazuje.⁵

Již od antiky se lidé zajímali o *studium jazyka*, v tehdejších dobách byla však tato disciplína zahrnuta do studia logiky a gramatiky. Středem zájmu byly spíše vnější tvary slov než jejich samotný význam. Není tomu až tolik dávno před vydáním knihy *Básnická řeč*, kdy se *studium významu* oddělilo od logiky a stalo se samostatnou disciplínou, kterou my dnes známe pod názvem sémantika. Nicméně se tato věda i nadále zabývala významem z pohledu logické mysli, který je však rozdílný od toho, jak jazyk vnímá mysl poetická.⁶

Když se zamyslíme nad samotným jazykem, uvidíme, že je skutečný pouze tehdy, když jím člověk myslí nebo promlouvá. Stejně tak je to s poezií, která podle Barfielda existuje prvotně v našem vědomí. Vymezení pojmu *poezie* je jednoznačně nelehkým úkolem. Do posuzování poezie se jednotlivec pouští jen se svou vlastní estetickou zkušeností, která by měla být zbavená všech předsudků. Od své osobní zkušenosti se pak

⁴ Tamtéž, str. 80

⁵ Tamtéž, str. 85

⁶ Tamtéž, str. 62

může dopracovat k obecným měřítkům, která pak tvoří samotnou podstatu poezie. Je však patrné, že při posuzování poezie skrze osobní zkušenost bude docházet k tomu, že jeden a ten samý text může někdo nazvat poezií, zatímco jiný člověk by jej jako poezii v žádném případě nenazval. I přes tento rozpor, který opakovaně vyvstává při posuzování poezie, by se významná část populace určitě shodla na tom, že poezie není jen pouhá „množina vln ve vzduchu nebo inkoustových skvrn na papíře”.⁷

Básnickou řeč bychom podle Barfielda mohli charakterizovat jako správně zvolená a uspořádaná slova. Jakmile v nás význam těchto slov a jejich uspořádání podněcuje estetickou představivost, jejichž samotné čtení v nás vzbuzuje potěšení, můžeme je nazvat poezií. Místem, kde se setkává význam a poezie, je *metafora*.⁸

Jak jsme již zmiňovali v kapitole o vývoji jazyka, význam většiny slov ve svých ranějších fázích odkazuje k pevnému a smysly uchopitelnému předmětu nebo případně také k nějaké konkrétní činnosti. Současný jazyk není ničím víc než nevědomou množinou zkamenělých metafor, kterou tvoří nepřeborné množství abstraktních pojmů. Z původních percepčních významů vzniká řetězec významů abstraktních, které jsou čím dál tím méně určité. Právě skrze *metaforický jazyk* dochází k označování a uchovávání oněch původních významů, díky čemuž je to právě on, jenž je pravou esencí poezie.⁹

3.2 Účinky poezie

Jedním z nejučinnějších zdrojů potěšení z poezie je *zvuk*, tedy rytmus a melodie. Stejně tak, jako byly nejranější významy dány přírodou, je tomu právě tak i u rytmu. Není náhodou, že většina literatury v raném stádiu je členěna metricky. Právě v této podobě si zachovává onu rytmičnost, díky níž si v sobě udržuje vědomí přírody.¹⁰

Dalším zdrojem potěšení je dle Barfielda potěšení z balad. Balady se od prostého textu vyznačují kvalitami, jež nám přinášejí potěšení při samotném čtení. Jedná se o výrazové prostředky, jako je například příběh balad, metrické obraty nebo určité motivy, které mají tendenci se v baladách opakovaně objevovat. Pokud však budeme číst jednu baladu za druhou, postupně tyto společné prvky přestanou podněcovat naši estetickou představivost, a ono potěšení z balad se začne vytrácet. V případě, kdy přestává působit

⁷ Tamtéž, str. 45

⁸ Tamtéž, str. 62

⁹ Tamtéž, str. 63

¹⁰ Tamtéž, str. 127

potěšení z baladovosti, tak na jeho místo nastupuje kvalita konkrétního příkladu, jež v nás může znovu rozdmýchat ono potěšení. Toto potěšení pak Barfield nazývá pojmem *potěšení z básně*.¹¹

Dalším typickým účinkem poezie je potěšení ze *spoluvlastnického prvku*. Tento fenomén bývá také jinak pojmenován jako „poezie společenství vlastníků“. Jedná se o určitý soudobý vliv, jemuž různí autoři stejného období podléhají. Ti si také často tohoto vlivu ani nemusí být vědomi. U potěšení ze spoluvlastnického prvku se nachází obdobné úskalí jako u našeho potěšení z balady. Jakmile se soustředíme na četbu jednoho žánru z totožného období, důsledkem přítomnosti opakujícího se spoluvlastnického prvku dochází ke snížení naší estetické představitivosti. V tento moment opět na povrch vyvstává kvalita individuálního básnického díla.¹²

Naše zakoušení světa je z velké části závislé od toho, co my sami přinášíme do naší smyslové zkušenosti zevnitř. A právě metafora je tím prvkem, který nám umožňuje pozorovat dříve nepozorovatelné. Díky vstřebávání metafor se v nás vytváří dílčí schopnost, která nám umožňuje lépe pozorovat podobnosti a analogie, což má za následek *rozšíření našeho vlastního vědomí*. Tento účinek má za následek trvalejší přínos, který obohacuje naši duši. Barfield tento trvalý přínos nazývá poznáním (knowledge), v případě že se jedná o činnost, nebo moudrostí (wisdom), v případě že se jedná o stav.¹³ *Trvalejší přínos z poezie* se objevuje pouze tehdy, když důsledkem působení poezie dojde k rozšíření našeho vědomí. U ostatních výše zmíněných účinků přínos z poezie žije pouze v přítomném okamžiku, kdy zakoušíme to ono potěšení, avšak žádný trvalejší účinek na naše vědomí nemají.

Posledním, ale neméně důležitým účinkem poezie, je *potěšení z uvědomění*. Tento druh potěšení bychom mohli postavit na stejnou úroveň jako potěšení estetické. Potěšení z uvědomění je jen doplňkem okamžiku rozšíření vlastního vědomí. Objevuje se v moment přechodu z jedné úrovně vědomí na úroveň druhou. Stejně tak rychle jako se objevuje, tak také zaniká. Pokud bychom chtěli tento druh potěšení opětovně zakusit, jsme nuceni nalézt prostředky k obnově tohoto přechodu. „Proč? Protože instinktivně víme, že máme-li pocítit

¹¹ Tamtéž, str. 53

¹² Tamtéž, str. 54

¹³ Tamtéž, str. 58

potěšení, musíme zažít změnu. Ani věčný den, ani věčná noc nemohou osvěžit zemi rosou, nýbrž pouze přechod noci v den a dne v noc.“¹⁴

Je důležité si uvědomit, že poezie má *rozdílné účinky* na rozdílná společenství. To, co se pro někoho může zdát poezií, pro jiného může být jeho pravým opakem. Míra poetičnosti, kterou lze chápat jakožto tvůrčího úsilí určitého jedince, se může v jednotlivých případech výrazně lišit. Tuto míru může jedinec ovlivňovat zejména svým výběrem a uspořádáním slov. Je také vhodné podotknout, že míra poetičnosti nikdy nebude stoprocentní, jelikož každý jeden básník je nucen používat i slova s ustálenými významy. Žádný básník nemůže být tvůrcem všech významů, jelikož pak by jeho báseň pozbyla sebemenší srozumitelnosti.¹⁵

Naše rozšíření vědomí je nemožné bez předpokladu, že je jazyk užíván jakožto *skladiště našich idejí*. Pouze tyto uložené ideje jsou schopny nám pomáhat třídit a chápat svět kolem nás. Všechny naše bezprostřední zkušenosti si osvojujeme a fixujeme právě pomocí slov. V případě, kdy by byl člověk zbaven veškerého svého vědomí, jako náhle by se ocitl ve změti věcí, tvarů a barev, jež by nebyl schopen svou myslí nijak uchopit, a jeho bytost by se ocitla sama v naprostém a nepochopitelném chaosu.¹⁶

Vytváření konkrétních idejí Barfield nazývá jako *pocitovanou změnu vědomí*. Základem pro tvoření idejí je to, že již máme určitý ustálený soubor představ, který se týká našeho bezprostředního okolí včetně našich vlastních pocitů promítnutých do tohoto okolí. U pocitované změny vědomí slovo pocitovaná klade důraz zejména na fakt, že k oné změně vědomí cíleně obracíme naši pozornost. Již od dětství jsme zahlceni množstvím smyslových vjemů, které jsme nuceni kategorizovat. S postupem času a v pozdějším věku se stává naše kategorizace slov čím dál tím vytríbenější a vnímáme stále jemnější rozdíly. A tyto ideje, které postupem svého života neustále utváříme, určují významy a vlastnosti našich následných bezprostředních zkušeností.¹⁷

Panuje univerzální přesvědčení, že *zlatým věkem poezie* je právě dětský věk. Jedním z důvodů pro toto tvrzení je fakt, že potěšení z básnické řeči se odvíjí od rozdílu mezi dvěma stupni vědomí, a právě v dětském období tkví obrovský růst jazyka, kdy dochází ke tvoření

¹⁴ Tamtéž, str. 55

¹⁵ Tamtéž, str. 53

¹⁶ Tamtéž, str. 57

¹⁷ Tamtéž, str. 52

komplexního systému významů na základě smyslových vjemů. Tento růst je zapříčiněn již nejednou zmiňovanou metaforou. Dětská mysl prvotně užívá principu zobecňování, kdy pojmenovává rozdílné věci nebo činnosti stejnými názvy. Až postupem času dochází k jejich rozdělování do dvou či více významů, které jsou čím dál tím konkrétnější.¹⁸

3.3 Básník

S postupným rozvojem vědomí se v poezii stává čím dál tím důležitější postava básníka. Vystává otázka o jeho odpovědnosti za poetické hodnoty, která je logicky přímo úměrná tomu, jak dalece je rozšířeno obecné vědomí.

To, čím je poezie pro čtenáře nebo posluchače, není nutně totožné s tím, čím je pro svého tvůrce. Poezie se pro svého tvůrce stává poezií v ten okamžik, kdy stojí vědomě mimo ni. Bez tohoto okamžiku totiž člověk nemůže zažít onu změnu pocíťovaného vědomí, která je nezbytná pro ocenění poezie. Tento okamžik, kdy člověk stojí mimo svou vlastní tvorbu, Barfield nazývá racionálním principem. Jako kontrast k racionálnímu principu existuje poetický princip, jehož účelem je čistě tvůrčí činnost.¹⁹

Rozvoj vědomí v historii jazyka zapříčinil *změnu původní povahy poezie*, která je bytostně propojena s rozvojem racionálního principu, který se vyvíjí na úkor principu poetického. Ze změny povahy poezie vyplývá, že poetický princip je v hojné míře činný právě v minulosti. Zároveň je zde paradoxně také mnohem méně pochopení právě pro poezii. Postupem času tedy dochází k ustupování poetického principu, zatímco dochází k rozvoji poezie jakožto vnitřní zkušenosti. Předpoklad existence poezie tkví v hodnotící představivosti, jež napomáhá básníkovi v jeho tvůrčí činnosti.²⁰

Básník je stále častěji nucen čerpat moudrost ze svých vlastních zdrojů. Vědomému dospělému jedinci mohou jako zdroj moudrosti sloužit vzpomínky z jeho vlastního dětství i z dětství jeho kultury. Objem tohoto poznání je ovšem značně omezený a vědomí je dostupný pouhý zlomek těchto vzpomínek. Konkrétní jedinec může zvýšit tuto zásobu moudrosti tím, že nalezne způsob k obnovení aktivity poetického principu. Poetický princip již není dostupný bezprostředně v samotném významu slov, musí jej tedy nově nalézt ve svém

¹⁸ Tamtéž, str. 76

¹⁹ Tamtéž, str. 92

²⁰ Tamtéž, str. 93

vlastním vědomí. Právě zde se nachází zdroj básnickovy tvůrčí aktivity a je jediným způsobem k dosažení toho, aby se mohl stát tvůrcem významu.²¹

Je tedy zřejmé, že básník se může považovat za sebe-uvědomělého jedince jedině tehdy, když je jeho tvorba protkána racionálním a analytickým myšlením. Nejen tedy, že musí svou básnickou činnost ovládat, stejně nutně také musí svou poezii hodnotit a usměrňovat. Tyto dvě činnosti Barfield pojmenovává termíny *modus tvorby* a *modus reflexe*. Ve své podstatě se jedná o působení výše zmiňovaných principů. Jakmile dochází k činnosti tvorby, básník je naplno oddán poetickému principu, jež v něj podněcuje inspiraci pro tuto činnost. Během reflexe se zase básník musí vědomě postavit mimo svou vlastní tvorbu, díky čemuž může docházet k racionálnímu posuzování a usměrňování jeho vlastní tvorby. Tyto dva mody se opakovaně střídají s neurčitelnou rychlostí. Pro představu je zde uveden příklad neformálního verbálního vyjádření, který svou samotnou skutečností poukazuje na přítomnost racionálního principu. Na základě tohoto příkladu si můžeme snadno uvědomit s jakou jemností a rychlostí pravděpodobně dochází ke střídání těchto modů. I přesto, že střídání modů se může dít ve velmi krátkých časových intervalech, je nutné podotknout, že tyto dva mody musejí zůstat ze své bytostné podstaty neslučitelné. Z tohoto vyjádření mimo jiné také nepřímo vyplývá, že bez racionálního rozumu by nemohla existovat běžná řeč, kterou používáme v naší každodenní komunikaci.²²

Stejně tak jako můžeme sledovat vývoj jazyka, můžeme také sledovat vývoj postoje, jaký lidé zaujímají vůči básníkovi, a jak se v průběhu času proměňoval. Historicky nejstarší nám známý postoj viděl básníka jako osobu, která je v plné míře v moci jiné bytosti, ať už se jednalo o boha nebo anděla, který skrze něj promlouvá. Později lidé zaujímali stanovisko, že tyto bytosti se do básníka určitým způsobem vdechují. V tomto případě to znamenalo změnu takovou, že básník měl do jisté míry ve své moci kdy a kde se do něj tyto bytosti vdechují. Postupem času se toto vdechování proměnilo v pojem, pod kterým je nám znám i dnes – a tím je *inspirace*. Dnes je inspirace chápána spíš jako určitý stav nebo nálada, která svévolně přichází a zase odchází. I přesto, že dnešní postoj se výrazně liší od toho v minulosti, přece jen inspirace s vdechováním mají stále jeden klíčový element společný.

²¹ Tamtéž, str. 95

²² Tamtéž, str. 97

Tímto elementem je přesvědčení, že k jejich působení je zapotřebí jakéhosi sníženého sebeuvědomění. Pouze za tohoto stavu je básník schopen opravdové tvorby.²³

Čas od času se objeví otázka, proč jsou vůbec zapotřebí kritici a vykladači děl. Odpověď je vesměs jednoduchá. Kritici a vykladači děl jsou nutní právě kvůli inspiraci, konkrétněji tedy kvůli její povaze. Samotná potřeba toho, aby bylo dílo vyloženo, přímo souvisí s mírou, s jakou se u básníka rozvinul racionální princip. Pokud je u básníka racionální princip vyvinutý na vysoké úrovni, dokáže sám sebe vyjádřit téměř dokonale, a tedy i srozumitelně pro jeho čtenáře nebo posluchače. Naopak je tomu v případě, kdy u básníka převažuje princip poetický. Jejich kritické vědomí je v důsledku absence rozvinutého racionálního principu utlumené, a bez vykladače by jeho díl nemuselo být širším obecnstvem pochopeno.²⁴

V tento moment tedy vyvstává další otázka a to, kdo nám bude vhodným kritikem poezie? U kritiky poezie se zaměříme především na tvůrčí činnost, která je vhodným indikátorem míry, dle které může být básník pokládán za kompetentního kritika. Můžeme se setkat s četnými názory, které jsou opovážlivé v případě hodnocení tvůrčího kritika. Příčinou je to, že panuje přesvědčení o jeho možném zmatení mezi vlastním poetickým přínosem a přínosem hodnoceného autora. Byť může být tento argument do jisté míry legitimní, je nutné si uvědomit, že u nebásnického autora je kritika poezie výrazně choulostivějším tématem. Striktně prozaický pohled nebásnického kritika je seznámen pouze s výsledkem poezie, tedy s konkrétní výslednou básní, a sám nemá sebemenší vhled do samotného procesu tvorby básně. Proces tvorby básně se v tomto případě jeví jako nutný prvek pro opodstatněnou kritiku. Nebásnický kritik postrádá sílu souznění s poezií a její živoucí bytostí, vidí jí skrze svůj racionální a jednotvárný pohled, který poezii vnímá jako pouhá mechanicky uspořádaná fakta, stejně tak jako je původně vnímal i u přírody. Kritik, který není tvůrčí, se může stát nanejvýš jeho sběratelem, jeho interpretace autorů není pro přínos poezie nikterak důležitá a nejspíš ani nikdy nebude.²⁵

3.4 Tvorba významu

Jako první je zapotřebí odlišit dva druhy poezie. Víme, že v dávných časech byla představitost lidí plně poetická, tento druh poezie se nazývá instinktivní a nadále přežívá ve

²³ Tamtéž, str. 96

²⁴ Tamtéž, str. 144

²⁵ Tamtéž, str. 143

významu slov. Tento instinktivní druh poezie postupně nahrazuje druh nový, za nějž má plnou odpovědnost právě básník.²⁶

Básník je za nový druh poezie odpovědný právě proto, že se stává stvořitelem nebo znovu-stvořitelem původního významu. Hlavním prostředkem básnickovy tvorby významu je metafora a metaforou můžeme nazývat opravdu každé nové užití slova. Básníkovo tvoření nevzniká z ničeho, nýbrž jde o vnášení nevědomého a zapomenutého zpět do našeho vědomí. O co se metafora opravdu snaží, je probuzení porozumění již kdysi známému.²⁷

Dle úryvku Guy de Maupassanta mají slova svou vlastní „duši“, Barfield na tuto tezi navazuje a dále ji rozvíjí. Dle Barfielda je tato původní duše slov pohřbena pod nánosy novějšího významu a čeká, než bude objevena. Důsledkem racionálního principu, který usiluje o tvoření nových abstraktních významů, dochází ke ztrátě původní živosti jazyka. Tyto abstraktní významy vytvořené racionálním principem působí na jazyk bohužel z velké části jako omezující prvek, jehož důsledkem slova ztrácejí svou živost a jeví se nám jako jednotvárné. Nyní je to pouze metafora, která je může opětovně probudit k životu. Tento moment doteku dvou slov různých významů je tím okamžikem, kdy se jazyk znovu probouzí k životu a nový význam nezadržitelně proniká do našeho jazyka.²⁸

Je přinejmenším zajímavé sledovat fenomén vytváření nových slov ve spojení se samotným básníkem, který je přivedl k životu. Pokud bychom zaujímali kritické hledisko, jistě bychom se zaměřili na výběr slov a významů, které má konkrétní autor tendenci tvořit. Z historického hlediska je také zajímavé sledovat dosah těchto slov, kterým zasáhly obecné vědomí širší společnosti.²⁹

Jednou z nejvýraznějších osob, které ovlivnily vývoj jazyka a významu slov, byl bezesporu Shakespeare. Jestliže se podíváme na počet vytvořených slov a počet vytvořených významů, který vzešel z jeho lůně, zjistíme, že jeho odkaz stojí vysoko nad ostatními básníky. Byl například první osobou, která použila slovo funkce (function) v souvislosti s funkcí tělesných orgánů, nebo slovo zdědit (inherit), které nemělo význam majetkového převodu, ale označovalo získání určitých morálních nebo fyzických vlastností od svých předků. To je však jen opravdový zlomek toho, jaký byl opravdový vliv Williama

²⁶ Tamtéž, str. 98

²⁷ Tamtéž, str. 99

²⁸ Tamtéž, str. 101

²⁹ Tamtéž, str. 116

Shakespeara ve vývoji anglického jazyka. Jedním z dalších významných básníků, kteří obohatili naši slovní zásobu o nové významy, je bezesporu Samuel Tylor Coleridge. Za zmínku určitě stojí také slovo perspektiva, které se před Coleridgeovým zásahem užívalo v čistě technickém smyslu převážně v malířském kontextu.³⁰

S ohledem na výběr slov zmiňuje Barfield opět tvorbu Coleridgeho, který specifickým způsobem opakovaně užívá slova quiet, nebo také Josepha Addisona, který s velkou oblibou užívá slova secret podivuhodným způsobem.³¹

Aby mohl vzniknout nový význam, potřebujeme pocítit *změnu významu*. Existují však slova s hotovými významy, kde nejsme schopni zakusit onu nutnou změnu. Jedná se o soubor logických slov, jež mají pevné a ustálené definice a rozdílní autoři je používají s naprosto totožným významem. Logika, na rozdíl od poetičnosti, má za úkol pouhé vysvětlování a usilovně se snaží o redukci významů jednotlivých slov.³²

Pravým opakem logiky je ona poetičnost, která operuje uvnitř jednotlivých slov, a jejíž bytostnou podstatou je tvoření nových významů díky souhře nových kombinací a přetváření původních významů. Jakmile zakusíme onu změnu významu, jsme přítomni něčemu nevídanému – jsme přítomni zrození. Tento okamžik zrození je momentem, kdy na světlo vystupuje génius jednotlivého básníka, a která je jádrem poetičnosti. Samotný básník by měl vždy usilovat o to, aby jeho divák nebo čtenář byl schopen tuto změnu zakusit, aby byl účastníkem na této změně a souzněl s celým jejím procesem. Jakmile by byla divákova nebo čtenářova zkušenost prosta souznění, pouze by se před ním vyskytl nevysvětlitelný výsledek změny významu, naše zakušení změny by se nikdy nedostavilo.³³

K zakušení změny významu je nezbytné odpoutat se zavedených myšlenkových forem vlastní společnosti. Za samotnými slovy se naskýtá nezměrné množství zatím neobjevených výrazů, k jejich objevení je však nezbytné umění nemyslet. Prvotně se musíme odpoutat od zavedených významů našeho vlastního jazyka, teprve pak můžeme cítit slova a původní významy těchto slov v jejich bytostné přirozenosti, která pak samy pozvolna vstupují do naší mysli a obohacují nás jejich významy.

³⁰ Tamtéž, str. 119

³¹ Tamtéž, str. 114

³² Tamtéž, str. 116

³³ Tamtéž, str. 117

Barfield v knize uvádí názor Spenglera, který klade velký důraz na nepřeložitelnost některých slov, včetně mentálních rozdílů mezi jakýmkoli dvěma rozdílnými kulturami. Podle Barfielda je nemožné vyložit význam těchto slov v próze, protože skrze definice a obdobná slova nejsme schopni odhalit pravý význam slov. V tento moment nastupuje na řadu poezie, která je schopna tento pravý význam odhalit skrze přirovnání a metaforu. Poetický výraz přirovnání a metafory zde funguje jakožto zprostředkovatel, skrze které už pak jedinec musí sám odhalit jeho konkrétní význam.³⁴

3.5 Racionální princip

Jakmile se zamyslíme nad slovem věda, tak jak jej chápeme i dnes, vybaví se nám zcela určitě systém ustálených zákonů. Je tedy obecně předpokládáno, že i příroda, jakožto součást vědy, má svůj pevný systém zákonů. Toto *nové pojetí přírody* mělo klíčovou úlohu ve vývoji moderního významu. S ohledem na tuto tezi můžeme prohlásit, že všechny vědecké významy jsou metaforické. Nalezneme nespočet příkladů, kdy můžeme původní metaforické užití jednoduše vysledovat. Jedním z nejzřetelnějších příkladů je Keplerovo užití slova focus (ohniště) v geometrickém kontextu (ohnisko). Tato konkrétní změna významu užití slova focus měla velmi významný vliv ve vývoji moderní matematiky.³⁵

Je zřejmé, že jak vědě, tak v poezii, silně figuruje prvek racionálního principu. Samozřejmě míra, ve které se v těchto dvou odvětvích rozvinul, je patrně rozdílná. Tento fakt ovšem nemění skutečnost, že nazíráme-li vědu i poezii jakožto formy poznání, základem obou těchto odvětví je bezesporu právě onen racionální princip, který zde byl již ne jednou zmíněn.³⁶

Člověk poznání je charakteristický pro svou *souhru poetického a racionálního principu*, které se vyskytují v jeho nitru. Dále jej pak můžeme rozlišit podle toho, který z oněch principů u něj dominuje. Člověk, u kterého převažuje poetický princip, je neschopen uchopit skutečný svět smyslových vjemů. Může se jevit jako šílenec s hlavou v oblacích, s ohledem na starší postoje bychom jej také mohli nazvat jako lapeného demony nebo bohy. Na straně druhé je člověk, u nějž dominuje racionální princip. Tento člověk nedokáže zpracovat nic jiného než pouhé smyslové vjemy, které podrobuje logickému a analytickému

³⁴ Tamtéž, str. 118

³⁵ Tamtéž, str. 120

³⁶ Tamtéž, str. 121

zkoumání. Je patrné, že právě díky souhře poetického a racionálního principu, který je zde vykreslen, můžeme snáze pochopit pravý rozdíl mezi básníkem a vědcem.³⁷

Transformace metafory ve význam slov se historicky jeví jako nekonečný proces. Je to proces, kdy dochází k ustupování původního daného významu slov do pozadí, a do popředí se staví plně sebevědomí nově vytvořený význam. Důležitým prvkem v celém procesu transformace je *imaginace*, která se důmyslně chopí původních slov za pomoci inspirace, a skrze metaforu pak tvoří právě tento nový význam. Inspirace, která se, jak již víme, u básníků objevuje při určitém snížení sebe-uvědomění, se chopí zatím nepochopeného, a právě díky imaginaci můžeme toto nepochopené vztáhnout k námi již známému. Imaginace by však nemohla existovat, nebyl by po jejím boku věrně přítomen racionální princip.³⁸

I přesto, že racionální princip nikdy nemůže sám jako takový přispět k poznání, je jeho důležitým a snad i nepostradatelným prvkem. Pouze u společenství, u kterých se plně rozvinul racionální princip, a u kterých postupem času došlo k oddělení pojmů na abstraktní a konkrétní, může docházet ke kombinování a propojování těchto významů skrze metaforu. Následkem racionálního principu je oddělení vlastního já a jeho vědomí od skutečného vnějšího světa. Právě tento moment je klíčový pro vznik individuálního vědomí, které oplývá sebe-uvědoměním, a jehož úkolem je tvoření významu.³⁹

3.6 Hlavní prvky poezie

Pro podstatu básnické řeči je také třeba vymezit *verš* a *prózu* tak, jak je chápe a užívá sám Barfield. Musíme si uvědomit, že existuje podstatný rozdíl mezi slovy *verš* a *próza* na jedné straně, a na straně druhé mezi slovy *poetický* a *prozaický*. Důraz je zde kladen na rozdílnost a definici slov *próza* a *prozaický*. U dvojice slov *verš* a *próza* se jedná o odlišnost ve formě literárního textu, definuje text jakožto metrický nebo nemetrický. Na druhé straně dvojice slov *poetický* a *prozaický* poukazují na odlišnou spirituální stránku textu. Z této charakteristiky by mělo vyplývat, že jedná-li se o veršovaný text, jeho povaha může být jak poetická, tak prozaická. Stejně tak bavíme-li se o souvislém textu, který jsme

³⁷ Tamtéž, str. 122

³⁸ Tamtéž, str. 123

³⁹ Tamtéž, str. 124

charakterizovali jako prózu, nic nebrání tomu, aby povaha tohoto textu byla výtvořem vysoké kvality tvůrčího génia a spadala by svou povahou pod záhlaví poezie.⁴⁰

V minulosti opakovaně docházelo ke zmatení těchto pojmů. Jedním z důvodů mohl být pravděpodobně fakt, že veškerá literatura ve svých počátcích bývala zpravidla metrická, a tak vznikla tato zdánlivá korelace, která již v moderní literatuře nemá místo. Ona původní metričnost poezie úzce souvisí s již dříve zmiňovaným potěšením z hudby a rytmu, kdy lidé ještě neměli vyvinuté racionální vědomí a jejich vědomí přežívalo v rytmu „tlukoucích srdcí a tepající krve“, a tedy bylo nutně samo přírodou. Teprve v pozdějších stádiích vývoje vědomí s rozvinutím racionálního principu a abstraktního myšlení se objevuje próza. Jedním z hlavních faktorů, který dodal prozaické formě textu její sebevědomí, je bezesporu upevnění slovosledu.⁴¹

Dalším prvkem poezie, který se Barfield pokouší svým čtenářům objasnit, je *archaizace*. Pod názvem archaizace můžeme nalézt shromážděné charakteristické rozdíly mezi jazykem poezie a prózy. Archaismy lze rozdělit na dvě základní části – volba slov a gramatika.⁴²

Například v angličtině existuje značné množství gramatických archaismů, které jsou básníky víceméně užívány pouze instinktivně, a nikoliv záměrně. Může se jednat o ne tolik patrné archaismy jako například užívání jednotného čísla u druhé osoby, užívání starých slovesných tvarů, anebo zdvojeného záporu, které čtenář, při dostatečné kvalitě díla, přejde téměř bez povšimnutí. Často ale také dochází k tomu, že je poezie při prvním čtení mnohem méně srozumitelná, než by bylo žádoucí. Příčinou bývá zejména to, že se při svém poetickém naladění básník snaží volit svá slova v souladu s jeho požadavky na půvab textu na jedné straně, a na straně druhé se srozumitelností užitého jazyka, který by byl pro čtenáře bez větších potíží uchopitelný. Právě z důvodu snoubení srozumitelného s půvabným se mnoho básníků uchyluje k méně vyvinutým mluvnickým formám jazyka, které prozatím nemají natolik pevnou strukturu jako jazyky, které jsou již v pozdější fázi vývoje. Pravděpodobně nejdůležitějším prvkem těchto méně vyvinutějších forem jazyka, které dávají básníkovi mnohonásobně větší svobodu při jeho vyjadřování, je právě užívání volnějšího slovosledu. Pro poetické vyjádření je charakteristický zejména inverzní slovosled, který je v racionální

⁴⁰ Tamtéž, str. 126

⁴¹ Tamtéž, str. 128

⁴² Tamtéž, str. 132

prozaické řeči téměř nemyslitelný. Právě inverzní slovosled je podle Barfielda užíván záměrně k dosažení specifického účinku. Je pravdou, že dnešní moderní jazyky jsou velmi vhodné pro vyjadřování faktických skutečností, ale zároveň jsou čím dál tím méně vhodné pro vyjadřování emocí a rozjímání, které jsou pro básnickou řeč tak důležité.⁴³

Velmi významná archaizace se samozřejmě objevuje také ve výběru slov. Výběr slov může být patrně jak prozaický, tak básnický. Výběr slov je pravděpodobně místem, kde je archaizace jako taková nejzřetelnější. Barfield zde popisuje fenomén malého a velkého básníka, což se jeví jako stěžejní rozdělení pro pochopení problematiky pravé a domnělé archaizace. Základem tohoto tvrzení je fakt, že slova, která jsou stále součástí knižního jazyka, a která se stále obecně užívají, nejsou archaizací. Užívání těchto slov je považováno spíše za konzervatismus, jenž je způsoben napodobováním. Toto napodobování je charakteristické právě pro ony malé básníky, kteří jsou buďto falešní, anebo postrádají opravdovou básnickou dovednost. Je běžně známou skutečností, že básník se učí od jiného básníka. Malý básník se však nedokáže oprostít od učení svého mistra, a spíše, než aby vstřebával jeho učení, se jej učí nazpaměť. Sám vlastně vůbec netvoří, ale jen opakuje zavedená slova a výrazy, které již někde slyšel. Malý básník vlastně usiluje o své vlastní potěšení, o navození těch pocitů, které prožíval, když četl díla oněch velkých básníků. Naproti tomu velký básník je ten, který dává. Předává moudrost jiným lidem a význam jazyku. Přitom je jeho jednání natolik prosté a on ve svých slovech vyjadřuje jen svou vlastní bezprostřední skutečnost, která ovšem jej samotného bezpochyby přesahuje.⁴⁴

Pravá archaizace, jak jsme v posledních dvou odstavcích mohli vidět, je skutečným návratem ke starším formám jazyka a jde ruku v ruce s již dříve zmiňovaným návratem k samotné přírodě. V dějinách básnické řeči bohužel nejednou došlo k tomu, že se z neupřímné poezie malých básníků stala jakási módní záležitost, která však s návratem k přírodě a opravdovou básnickou řečí neměla zdaleka nic společného. Nicméně je jasné, že samotný název móda již implikuje fakt, že tato falešná básnická řeč nikdy nemůže být trvalá. Již ve svém zárodku tedy sama sebe předurčuje k zániku. Nebude to trvat dlouho a nedostatek potěšení z falešné poezie bude mít za následek to, že si pravá básnická řeč prorazí svou vlastní cestu skrze pouhou přetvářku falešných archaismů, jež nikdy nebyly určeny

⁴³ Tamtéž, str. 134

⁴⁴ Tamtéž, str. 137

k opravdovému trvání. Pak se konečně opět nacházíme na cestě ke skutečnému poznání, které je bytostnou esencí pravé poezie.⁴⁵

Ať už se jedná o gramatiku nebo o výběr slov, obě tyto archaizace mají dvě základní podoby. První podobou je *knižní archaizace*, která usiluje o opětovné vnesení již neužívaných výrazů do vědomí současné společnosti. Praviděpodobně nejočividnějším příkladem knižní archaizace je romantismus, který spatřoval největší krásu v pozorování přírody a ve středověkých slovech. Díky této své posedlosti středověkými slovy došlo k obnově četných významů, které pak byly postupně vneseny do soudobého jazyka.⁴⁶

Druhou podobu na sebe bere *hovorová archaizace*, která se zabývá slovy, jež se užívají v dané době pouze v mluvené řeči, nikoliv slovy v knižní řeči, jak tomu bylo u první podoby archaizace. Spisovatel, jehož dílem je próza, užívá zejména výrazů, které jsou dostupné v mluvené řeči. V kontrastu k tomuto spisovateli existuje básník, který má naproti tomu sklon ztrácet s touto mluvenou řečí bližší kontakt. Je třeba si uvědomit, že Barfield má zde na mysli mluvený projev, jehož slova bychom mohli shrnout pod názvem slangové výrazy. V tomto případě se jedná o novější a vyvinutější fázi knižního jazyka, kterou už z její podstaty nelze nazývat archaizací. Jejím opakem je pak mluvená řeč, kterou lidé užívají z jejich nutnosti udržet se blíže přírodě, a tato řeč je zpravidla méně vyvinutou řečí soudobého knižního jazyka, která mezitím stihl projít procesem abstrakce.⁴⁷

Dalším důležitým prvkem poezie, který v člověku vyvolává estetický účinek, je určitý druh *neobvyklosti*. Jak je v této práci již dříve vylíčeno, pro pravou poezii, která má za následek trvalý přínos ve smyslu rozšíření našeho vědomí, je nezbytné, abychom při ní zakoušeli změnu mezi dvěma rozdílnými stavy vědomí či myšlení. A právě neobvyklost významu je to, co nám může tuto změnu přivodit. Nejen, že dochází k rozšíření našeho vědomí, ale tento moment také doprovází dříve zmiňovaný estetický účinek, který je velmi úzce propojen s naším potěšením z porozumění.⁴⁸

Existuje mnoho rozdílných druhů neobvyklostí, ke kterým se básníci uchylují, aby v nás byli schopni probudit opravdové potěšení z poezie. Barfield zmiňuje cizozemský element, který se hojně užíval v dějinách anglické poezie. Velmi oblíbené zde bylo užívání

⁴⁵ Tamtéž, str. 139

⁴⁶ Tamtéž, str. 140

⁴⁷ Tamtéž, str. 141

⁴⁸ Tamtéž, str. 145

francouzských slov, která jazyku básníků dodávala neotřelý nádech neobvyklosti a svěžesti. Dalším druhem neobvyklosti, který básníci s velkou oblibou prosazují, je užívání slov, která již vymizela z běžné konverzace. Dokonce lze vidět určitou souvztažnost mezi slovy, která postupně mizejí z každodenní užívané řeči, a slovy, která se následně začínají štedře užívat v poezii. V pozdější dobách se objevuje další významný fenomén, kterým je užívání technických slov v řeči poezie. V krátkém úryvku od George Herberta je to například užití slova sklenice, kterou popisuje jakožto naplněnou něčím tak vysoce abstraktním jako je požehnání.⁴⁹ Tento druh slovních spojení a neobvyklost z nich plynoucí bychom mohli jednoduše nazvat jako lehce podivnou, ale na druhé straně se nedokážeme zbavit pocitu, že v nás toto spojení vzbuzuje také určitý sentiment. Velmi obdobným prvkem neobvyklosti je také užívání technického žargónu, zejména z prostředí umění nebo řemesla. Básník tedy užije technického slova ve své poezii a nechá je plně vyniknout na pozadí jemu neznámém. Barfield zde uvádí příklad z básně Johna Drydena, který ve svém díle užívá slovo menzura (diapason) z ryze námořnického prostředí.⁵⁰ Důležitým prvkem u posledních dvou druhů neobvyklostí je nutnost, aby ona technická slova byla pro čtenáře něčím novým. Představte si, že si přírodovědec bude pročitat odbornou knihu o botanice. V tomto případě je obeznámen s veškerou terminologií a nedochází u něj k absolutně žádnému obohacení slovníku. Dejte ale stejnou knihu do ruky básníkovi a ten bude ochromen množstvím výrazů, které u něj budou vzbuzovat obrovskou míru estetického potěšení.⁵¹

⁴⁹ Když stvořil lidi bůh
a po ruce měl sklenku požehnání,
děl: „vylejme teď na ně vše, co máme...
*orig: When Go dat first made man,
Having a glass of blessing standing by,
„Let us“ said He, „pour on him all we can..., viz. tamtéž, str. 147*

⁵⁰ Z harmonie, nebeská harmonie,
zazvučel vesmír od věků:
z harmonie do harmonie
proznívá stvoření po stupních povděku,
menzura naplno vrcholí v člověku.
*orig: From harmony, from heavenly harmony,
This universal frame began:
From harmony to harmony
Through all the compass of the notes it ran,
The diaason closing full in Man. viz. tamtéž, str. 148*

⁵¹ Tamtéž, str. 149

4 Oponující teorie

Tato část práce bude zaměřená již na konkrétní příklady oponujících teorií, které vyvstávaly v průběhu Barfieldova rozpracování teorie básnické řeči. Pro srovnávání teorií jsem vybrala ty, které se zdají svou podstatou nejnosnější pro vykreslení kontrastu jejich a Barfieldovy vize. Stejně tak docházelo k jejich častému opakování v rámci celého díla *Básnická řeč*, což jen potvrdilo mou tezi o jejich významu v rámci širší společnosti.

Oponující teorie jsem rozdělila do tří hlavních kapitol, které jsou rozděleny chronologicky. V první části se nacházejí teorie nebo názory konkrétních osob, vůči nimž se Barfield vymezoval při svém prvním vydání knihy v roce 1928. Druhá část věnuje pozornost teoriím a konceptům, které se pozvolna začaly objevovat až po prvním vydání knihy. Barfield se rozhodl o druhé vydání knihy v roce 1951, kde ve své druhé předmluvě popisuje své znepokojení nad novými směry, které se dostaly do popředí od prvního vydání knihy. Třetí a závěrečná kapitola se zaměří na imaginární třetí vydání, které je datováno letošního roku 2024, který je také rokem napsání této bakalářské práce. Tato třetí kapitola by měla představovat polemiku nad jedním ze současných vlivů dnešní doby, jehož podstata se neslučuje s Barfieldovou vizí básnické řeči.

4.1 První vydání (1928)

Owen Barfield se již v prvním vydání své knihy vymezuje na mnoha místech k různým teoriím nebo konkrétním osobám, jejichž názory a díla významnou mírou formovaly tehdejší smýšlení. V této fázi jsem se rozhodla pro zhodnocení teorií čtyř konkrétních osob, ke kterým se Barfield ve svém díle opakovaně vrací. Hlavním prvkem těchto teorií byl ne vždy nutně jazyk, přesto jejich podstata výrazně formovala způsob, jakým se na samotný jazyk kdysi pohlíželo.

Vůbec první, kdo vypracoval systematickou teorii lidského poznání a která měla velmi významný dosah, byl John Locke. Ten se ve svém díle zaměřuje zejména na smyslové vjemy, ve kterých spatřuje základ pro naše poznání. Dalším člověkem, který navázal na jeho odkaz byl Immanuel Kant, jehož teorie poznání připisuje smyslovým vjemům obdobnou roli. Kant však zachází o něco dále a ve svém díle pak dále popisuje a priori rozumové kategorie, které formují naše poznání. Dalším člověkem, který přispěl k všeobecnému poznání v oblasti umění byl Benedetto Croce. Ten se ve svém díle zaměřuje na trochu specifitější oblast, než je obecná teorie poznání. Pro naše účely je významná jeho koncepce umění, která si vydobyla podstatné místo jako základ pro další bádání v oblasti umění. A

posledním člověkem, kterého zde zmíním, je Friedrich Max Müller, jehož tvorba byla z velké části zaměřená na konkrétní oblasti jazyka, a tudíž je zde jeho kritika pravděpodobně nejrozsáhlejší.

U Johna Locka a Immanuela Kanta se nacházejí velmi obdobné tendence smýšlení, které jsou také ze stejných důvodů odlišné od pojetí poznání tak, jak jej vykresluje ve svém díle Barfield. I přesto, že koncepce umění Benedetta Croceho se stala základem pro další bádání v oblasti umění, její pohled na funkci umění, které postrádá smysl, je pravým protipólem teorie básnické řeči. Pouze u Friedricha Maxe Müllera můžeme místy najít myšlenky srovnatelné s těmi, které ve svém díle prezentuje Barfield. I přes některé jeho zajímavé teorie byl však Müller z velké části v nesouladu s Barfieldovými názory.

4.1.1 John Locke

Lockova teorie poznání, rozpracovaná v díle *Esej o lidském rozumu*, předkládá tvrzení, že člověk se rodí jako tabula rasa, a ve svém díle zcela odmítá existenci vrozených idejí. Podle jeho teorie jsou všechny ideje získávány buďto smyslovými vjemy nebo zkušenostmi. Zamítá možnosti toho, že by snad ideje nebo jakékoliv vědomosti mohly být vrozené. Ideje rozděluje na dva druhy. Prvním z nich jsou senzace, které pocházejí ze smyslových vjemů. Druhým druhem jsou reflexe, které vznikají z vnitřního pozorování našich vnitřních mentálních procesů. Ideje pak dále dělí na jednoduché nebo složené. Jednoduché ideje jsou pasivně získávané, jedná se tedy o již zmiňované smyslové vjemy, kterými jsou například barvy, chutě nebo zvuky. Složené ideje pak vznikají prostřednictvím mentálních procesů při kombinaci jednoduchých idejí. Příkladem této složené ideje může být jablko, které vnímáme vzhledem k jeho tvaru, barvě a chutí, a kombinací těchto vlastností dostaneme onu složenou ideu jablka.⁵²

Barfield kritizuje Johna Locka, že zachází s idejemi tak, jako by se jednalo o pouhé vjemy. I přes Lockovu teorii poznání založenou na smyslových vjemech však ve svém díle připouští existenci činnosti, kterou bychom mohli připodobnit naší básnické imaginaci. Locke ve svém díle vedle smyslových vjemů definuje akt reflexe, jejíž účelem je zpracování a třídění informací, které člověk získává ze smyslových vjemů. Na základě kombinování jednoduchých idejí, jejich porovnávání a abstrakci pak vznikají výše zmiňované složené ideje. Činnost reflexe je tedy nutná, aby ke vzniku složených idejí vůbec kdy mohlo dojít.

⁵² LOCKE, John; DOKULILOVÁ, Anna a SOBOTKA, Milan. *Esej o lidském rozumu*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1984., str. 96

Z rozboru básnické řeči je však zřejmé, že mysl si nemůže být vědoma ani jednoduchých idejí před tím, než vůbec dojde ke zpracování smyslových vjemů díky imaginaci. Ta funguje tak, že si vezme prvotní smyslový vjem a skrze jednotu, kterou spatřuje v konkrétních věcech, nám přinese obraz konečné ideji v naší mysli. Barfield dokonce zachází až tak daleko, že rozvádí tezi, že předmět nemůže být vlastně vůbec vnímán předmětem, pokud v naší mysli nezasáhne imaginace. Jen díky propojení imaginace můžeme zakusit onu jednotu promítnutou do jednoho konkrétního předmětu.⁵³

4.1.2 Immanuel Kant

Dalším z myslitelů, kteří významnou mírou ovlivnili smýšlení celé západní populace, je Immanuel Kant. Barfield uvádí do souvislosti jeho dílo *Kritika čistého rozumu*, ve které rozpracovává teorii poznání, jež výrazně ovlivnila chápání role jazyka v procesu poznávání.

Kant ve svém díle rozpracovává teorii, která popisuje lidské poznání, jež formuje veškeré naše vnímání a myšlení, jako dané a priori kategoriemi. Zavádí zde pojem a priori syntetických soudů, které se vyskytují v naší mysli nezávisle na našich zkušenostech. Mezi ně patří například prostor a čas, které jsou dány a priori naší smyslovou intuicí, a jsou základní podmínkou pro následné zpracování našich zkušeností. Kant pak rozvádí svou myšlenku dále a popisuje existenci a priori kategorií rozumu. Tyto kategorie jsou nezbytné pro další třídění našich smyslových zkušeností, aby vůbec v naší mysli mohlo dojít k jejich uspořádání a srozumitelnosti.⁵⁴

Kant přece jen ve své teorii poznání přikládá určitý význam jazyku, který slouží ke zpracování a třídění smyslových vjemů do těchto kategorií. Přestože ale vidí jazyk jakožto nezbytnou součást procesu poznání, jazyk sám podle něj však není způsobem, který by byl samotnou formou poznání. Svět je podle něj formován naším rozumem a smysly, jazyk je pouhým prostředkem k jejich artikulaci.

Z našeho rozboru Básnické řeči je snad již zřejmé, že Kantovy a Barfieldovy názory na roli jazyka v ohledu poznání se v klíčových bodech dalece rozcházejí. Kant spatřuje funkci jazyka jen v jeho funkci vyjadřovat a propojovat smyslové vjemy s a priori

⁵³ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 34

⁵⁴ KANT, Immanuel; LOUŽIL, Jaromír, CHOTAŠ, Jiří a CHVATÍK, Ivan. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoyemnh, 2001., str. 96

kategoriemi rozumu, kdežto Barfield spatřuje roli jazyka v jeho dynamické funkci, která pomáhá spoluutvářet lidské poznání a celkově také lidské vědomí, v tomto ohledu zdůrazňuje také evoluci lidského vědomí a jeho úzké propojení s evolucí jazyka.

4.1.3 Benedett Croce

Na několika místech se Barfield v Básnické řeči zmiňuje o *konceptu umění*, která byla formulována filosofem Benedetto Croce. Podle něj tato koncepce ukazuje umění jakožto emoce postrádající smysl. Croce je z velké míry ovlivněn Kantovou teorií poznání, v důsledku čehož u něj dochází k oddělení umění od poznání.⁵⁵

Croce představil svou teorii umění a estetického výrazu v knize *Aesthetic as Science of Expression and General Linguistic*. Podle Croceho teorie je umění ztělesněním vnitřní emocionální zkušenosti jedince. Základní činností umělecké tvorby je intuice, kterou vysvětluje jako jednu z forem lidského poznání, a která aktivním vyjádřením umělceho výrazu. Estetické hodnoty jsou podle něj významné pro svou schopnost vyjádření emocionální zkušenosti jedince, nelze je však zaměňovat s morálními nebo vědeckými hodnotami.⁵⁶

Barfield se s Croceho teorií umění neztotožňuje, protože dle něj Croce redukuje umění na pouhý estetický zážitek. Umění má ale podle Barfielda mnohem významnější funkci, než jak ji představil Croce. Poezie z Barfieldova hlediska značně přesahuje hranice pouhé intuice a vnímá ji jako dynamický prvek, který přispívá k našemu hlubšímu poznání skutečného světa.

Navzdory tomu, že Croceho teorie není v souladu s Barfieldovou představou a pohledem na umění, Croceho koncepce umění přispěla významným způsobem k rozšíření otázek ohledem tvorby a interpretace děl, která podnítila mnoho filosofů v jejich dalším bádání.

4.1.4 Friedrich Max Müller

Barfield se v souvislosti s Maxem Müllerem zmiňuje o jeho teorii *metaforického období*, kterou celou odmítá a následně také zesměšňuje. Max Müller termínem metaforické období označuje fázi v raném vývoji jazyka a mytologie. Jeho teorie předpokládá, že v rané

⁵⁵ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 163

⁵⁶ CROCE, Benedetto a AINSLIE, Douglas. *Æsthetic as science of expression and general linguistic*. Project Gutenberg, 2017., str. 3

fázi vývoje jazyka nebyla slova schopna označovat abstraktní pojmy. Lidé se tedy naučili užívat metafor k vysvětlování světa kolem sebe a používání metafor vypadalo vlastně tak, že se přenášel význam slov z jednoho kontextu do jiného. Müller spatřuje toto metaforické období jako původce mytologie. Podle něj mýty vznikaly jako metaforické popisy přírodních jevů, ze kterých se postupem času staly příběhy o bozích a nadpřirozených bytostech.⁵⁷

Barfield spatřuje problém Maxe Müllera a jeho předchůdců v tom, že nahlíželi dějiny významu z perspektivy abstrakce, která spočívala v hledání pravidel. Zavedené významy slov v jejich pojetí znamenaly pevné hranice, které se jejich mysl jen málokdy opovážila překročit.⁵⁸ Byť byla Müllerova teorie o metaforickém období ve velké míře všeobecně kritizována, měla značný význam pro zvyšující se zájem o studium mytologie.

Na druhé straně se však Barfield velmi kladně vyjadřuje k rozlišení *kořenové a poetické metafor*, které v nevídaném podání předložil Max Müller ve svém díle *Lectures on the Science of Language*:

„Nazývám metaforu kořenovou tehdy, když je kořen, který znamená svítit, užít k označení nejen pro slunce a oheň, ale také pro jaro, pro ranní světlo, jasnost myšlenky nebo radostné vzplanutí chvalozpěvů. Starobylé jazyky překypují těmito metaforami a pod mikroskopem etymologa téměř každé slovo odhaluje stopy první metaforické koncepce. Od kořenové metafor musíme odlišit metaforu poetickou, totiž když podstatné jméno či sloveso, účelně vytvořené a přiřazené, aby definovalo předmět nebo činnost, je přenášeno poeticky na jiný předmět nebo jinou činnost. Například, když jsou paprsky nazývány dlaněmi či prsty slunce.“⁵⁹

V souvislosti s teorií *kořenů řeči* se však Barfield vyjadřuje poněkud rezervovaně. Tato teorie předpokládá, že jednotlivé jazyky byly ve svém počátku složeny z jednoslabičných zvuků, kde každý zvuk představoval jeden obecný pojem. V průběhu vývoje se k těmto slovům postupně přidávala další slova, která dnes nazýváme předponami, příponami nebo koncovkami, díky čemuž pak odkazovaly ke konkrétním jevům. Tato další slova nám pomohla upřesňovat například osobu nebo číslo. Postupem času došlo k propojení

⁵⁷ MÜLLER, F. Max (Friedrich Max). *Lectures on the science of language*. Project Gutenberg, 2010., str. 220

⁵⁸ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 70

⁵⁹ český překlad viz. tamtéž, str. 71, originální znění viz. MÜLLER, F. Max (Friedrich Max). *Lectures on the science of language*. Project Gutenberg, 2010., str. 451

těchto pojmů a výsledkem tohoto procesu byl flexivní tvar slov. Jako příklad zde Barfield uvádí slovo *habuerunt*, jehož původním kořenem bylo slovo *hab*. Nicméně, teorie kořenů řeči zde nekončí a jejím dalším stádiem je opětovné rozložení těchto slov do oddělených výrazů. Ze slova *habuerunt* se tedy stává slovní spojení *they have had*, které se v dnešním anglickém jazyce užívá na denní bázi.⁶⁰

V rozporu s kořenovou teorií řeči se vyjadřuje také Otto Jespersen, který ve svém díle *Progress in Language* zastává poněkud opačný názor než Müller. Podle něj má jazyk flexivní tvar slov ve svých nejranějších fázích a tato slova od sebe byla neoddělitelná. Až s postupným vývojem dochází v dějinách jazyka k postupnému oddělování těchto výrazů do samostatných izolovaných prvků, které pak následně můžeme libovolně kombinovat.

Podle Barfielda tkví problém teorie kořenové řeči, stejně jako u metaforického období, právě v jednotvárném smýšlení jeho autora. Max Müller se i nyní pokouší o uchopení dějin jazyka na základě soudobého smýšlení. Jeho myšlenka o tom, jak pravděpodobně jazyk v minulosti vypadal, formuje jeho budoucí teorii, která se přirozeně tvoří v souladu s tímto jeho původním předsudkem. Klíčem k opravdovému poznání by přitom jednoduše bylo, kdyby autor začal v současnosti bez jakýchkoliv předsudků o prapůvodním smýšlení člověka, a krok po kroku by se dopracoval k jeho skutečné podstatě.⁶¹

4.2 Druhé vydání (1951)

První vydání knihy *Básnická řeč* vzbudilo vlnu zájmu o teorii vývoje vědomí a jazyka, v důsledku čehož se z různých směrů začínaly ozývat nové a nové názory, ať už byly za jedno s Barfieldovou teorií či nikoliv. Barfield tedy vycítil vhodnou příležitost pro nový výtisk svého díla, kde se v druhé předmluvě rozhodl reflektovat tyto názory a také zdůraznit původní záměr své knihy. Nicméně se ale během doby, která uběhla od prvního vydání, změnilo také obecné pojetí poznání a začaly na povrch vyvstávat další teorie, jejichž podstata byla výrazně rozdílná od těch, které figurovaly v obecném vědomí před dvaceti třemi lety.

Jménem, které se opakovaně stává terčem Barfieldovy kritiky, je David Hume. Při bližším pohledu na Humovu teorii poznání zjistíme, že její podstata je téměř shodná s teoriemi, které jsme již zpozorovali u Locka nebo Kanta. Hume shodně s Lockem a Kantem spatřuje základ poznání ve smyslových vjemech. Není tedy vůbec podivuhodné, že

⁶⁰ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 72

⁶¹ Tamtéž, str. 73

Barfield cítí potřebu vymezit své pojetí vývoje vědomí a jazyka také vůči Humovi. V další fázi se Barfield zmiňuje o teorii přirozenosti jazyka, která se na rozdíl od teorií Huma, Kanta nebo Locka zaměřuje na jazyk jako takový. Barfield kritizuje její rozdělení slov do dvou druhů na základě jejich významu. Jedná se o rozdělení na referenční a emoční významy slov, kde emoční slova spatřuje jako nemající pravdivostní hodnotu. Už jen z této věty je nám nejspíš zřejmé, že Barfield přikládá emočním významům zdaleka vyšší hodnotu. V teorii přirozenosti jazyka se i v určité míře zrcadlí koncepce umění Benedetto Croceho, kterou jsem zmiňovala v rámci kapitoly prvního vydání. U těchto dvou teorií můžeme stále vidět více či méně shodné tendence ve smýšlení, co do podstaty jejich teorií. Problém ale nastává až posléze.

S postupným rozvojem racionálního myšlení se stávají klíčovým pojetím poznatky založené na principech vědy a logiky. Barfield kritizuje empirické teorie poznání, které postupně redukuje veškeré významy na strohé a exaktní informace. Také behaviorismus si zakládá na tom, že veškeré naše poznání myslí by mělo být měřitelné a ověřitelné, a zavrhuje roli duševních procesů na chování člověka. Podle Barfielda tyto směry, které jsou založené na čistě empirickém poznání, ničí bohatství a živost lidského ducha, jehož subjektivní individuální vědomí je klíčové pro pochopení skutečné podstaty světa.

4.2.1 David Hume

Humova stěžejní myšlenka v jeho teorii poznání je ta, že ideje jsou pouhými obrazy smyslových vjemů. Podstata jeho přesvědčení tkví v tom, že kterákoliv idea, jež se nachází v naší mysli, musela nutně být ve své původní formě smyslovým dojmem. Její přeměna v ideu proběhla tehdy, když onen vjem ztratil svou původní energii. Pokud se tedy dostaneme k jeho vnímání pojmů jako je například vzpomínání nebo imaginace, člověk zde jednoznačně působí jako pouhý pasivní příjemce dojmů, a jejich účel spočívá v jednotvárném uchování dojmů za předpokladu vynaložení určité míry síly nebo energie.⁶²

David Hume ve své teorii rozlišuje mezi dvěma hlavními pojmy – *imprese* a *ideje*. Imprese pak dále rozděluje do dvou dalších kategorií. Prvním z nich jsou impresy vnější, které se zakládají na našich smyslových vjemech, jedná se například o to, co můžeme vidět, slyšet nebo cítit. Druhou kategorií impresí jsou impresy vnitřní, které odrážejí naše emocionální zážitky, a vznikají díky reflexi našich vlastních mentálních stavů. Ideje

⁶² Tamtéž, str. 28

následně popisuje jako méně živý odraz impresí, který se pak objevuje v naší mysli. Jedná se o naše vzpomínky nebo mentální obrazy již dříve spatřených věcí.⁶³

Hume byl vlastně prvním člověkem, který systematicky vypracoval pojetí, které je založeno na té myšlence, že naše poznání spočívá v pozorování dění kolem nás, a že toto dění člověk v principu pouze může brát na vědomí. Základním předpokladem této Humovy teze je to, že naše myšlenky jsou pouze vybledlými dojmy a aktivitě lidí v procesu poznávání připisuje jen velmi malou úlohu, dokonce úlohu menší, než je tomu u Johna Locka.

Jeho dílo zdůrazňuje, že naše poznání je omezeno našimi každodenními zkušenostmi. Naše smyslové chápání je smyslovými vjemy formováno a v zásadě popírá možnost přesahu lidského myšlení nad tyto vjemy. V zásadě se jedná se o pravý opak toho, že by snad člověk byl vědomým účastníkem dění kolem sebe tak, jak to ve svém díle popisuje Barfield. Ten právě v člověku spatřuje živou sílu, která je schopna vytvářet a formovat skutečný svět kolem nás.

Hume svou tezi dále rozvíjí tvrzením, že jednoduché ideje, které se poté tvoří v našich myšlenkách, se pak samy spojují v naší mysli do určité míry automaticky, a to díky trojí spojitosti, kterou ve svém díle nazývá pojmy *podobnost*, *návaznost* a *příčinnost*. Tato asociace idejí, jak ji sám nazývá, dále podporuje a rozšiřuje jeho pojetí fungování a organizování lidského myšlení. Princip podobnosti nám říká, že jakmile vidíme nebo si jen představujeme jednu určitou věc, máme tendenci myslet na věc jinou, která je jí podobná. Princip návaznosti se zakládá na tom, že naše ideje jsou propojovány na základě časové nebo prostorové blízkosti. Může se tedy jednat například o místnost, ve které se ocitneme, a v ten moment si můžeme vzpomenout na události, které se zde odehrály v minulosti s určitým časovým odstupem. Posledním principem je příčinnost, podle které se myšlenky sdružují na základě příčiny a následku. Když se tedy zamyslíme nad jednou událostí z naší minulosti, v mysli nám okamžitě vyvstane dění, které z ní vyplývalo. Tyto dvě myšlenky jsou spolu asociovány a jakmile si vzpomeneme na kteroukoliv z těchto dvou, vybaví se nám nutně i ta druhá.⁶⁴

Již v minulosti si byli mnozí vědomi toho, že Humova teorie obsahuje mnoho nedostatků, které pravděpodobně budou pro její existenci osudné. Žádná z této trojí spojitosti

⁶³ HUME, David a JANOŠEK, Hynek. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1., Rozum. Praha: Togga, 2015., str. 49

⁶⁴ HUME, David, Zkoumání o lidském rozumu, Praha: Svoboda, 1996., str. 46

není schopna vzniknout na základě pouhého smyslového dojmu. Je to právě sebe-uvědomělá mysl, popisuje ve své knize Barfield, která dokáže plně uchopit význam myšlenek a ty pak k sobě navzájem vztahovat.⁶⁵

„Musím dodat, že vnímání podobnosti, touha po jednotě, je na všech úrovních vlastní činností imaginace čili, jak to nazývám na jiném místě této knihy, konkrétním myšlením.“⁶⁶

V rozporu s trojí spojitostí se vyjadřuje také John Locke. Ten zastává tezi, že jakmile dochází k reflektování určité ideje v mysli jedince, musí si být této skutečnosti vědom. Jakmile k reflektování nedochází, žádná mysl nebude mít možnost uchopit kterýkoliv princip z Humovy trojí spojitosti.

Byť se v díle Davida Huma zdá naprosto stěžejní myšlenka původu idejí ve smyslových dojmech, objevuje se v jeho díle několik pasáží, kde se pouští do popisu principu takzvané představivosti. V Humovu pojetí je představivost prvkem, který umožňuje přeměnu impresí na ideje a také se ve velké míře podílí právě na formování již zmiňovaných asociací v rámci jeho teorie trojí spřízněnosti.⁶⁷

Je obdivuhodné, že Hume ve svých výrocích občas zachází do fáze, kdy imaginace přiděluje primární funkci a kritizuje ostatní filosofy, kteří se nemají dostatečnou kapacitu k tomu, aby se zamysleli nad hledáním příčin, které propojuje smyslové kvality a působení hmoty. Podle Barfieldova mínění je první krok ke skutečnému poznání to, že plně uznáme existenci imaginace, která je původcem našeho světa a všech věcí v něm.⁶⁸

4.2.2 Teorie přirozenosti jazyka

Teorie přirozenosti jazyka představuje pro tehdejší dobu revoluční tezi, která pojednává o jazyce a rozděluje jej do dvou skupin na základě jeho významu. Tuto teorii rozpracovali ve své knize společně Ivor Armstrong Richards a Charles Kay Ogden.

První z těchto dvou skupin teorie přirozenosti jazyka jsou slova s „referenčními“ významy, která se vztahují zejména k jazyku vědy. Podstatou referenčních významů je to, že slova zde mají své „referenty“, ať už se jedná o objekty nebo události. Slova

⁶⁵ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 32

⁶⁶ Tamtéž, str. 33

⁶⁷ HUME, David a JANOUŠEK, Hynek. *Pojednání o lidské přirozenosti*. Kniha 1., Rozum. Praha: Togga, 2015., str. 76

⁶⁸ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 37

s referenčními významy nám umožňují pojmenovávat konkrétní věci a zprostředkovávat tyto informace druhým. Díky této skutečnosti jim může být přiřčena pravdivostní hodnota.⁶⁹

Druhou skupinou jsou slova s „emočními“ významy, která slouží pro popis našich emocí nebo postojů, a jejich referenční význam je čistě abstraktní. Tento druh významu figuruje z velké části právě u poetického jazyka. Obrazný jazyk poezie se nevztahuje k žádným konkrétním referentům a jeho jediným účelem je v nás probudit emoce.

V souladu s teorií přirozenosti jazyka nemůže mít poezie pravdivostní význam, jelikož neodkazuje ke konkrétním věcem, ale k věcem abstraktním. V praxi by to vypadalo v podstatě tak, že teorie přirozenosti jazyka by vzala téměř všechna abstraktní slova našeho jazyka a odepsala je z důvodu jejich emotivního výrazu, který dle jejího názoru nutně postrádá veškerý smysl a hodnotu.⁷⁰

Stejně tak jako se Barfield ve svém díle vyhrazuje vůči teorii přirozenosti jazyka, také David Gwilym James se staví vůči této teorii s nedůvěrou. Ve svém díle *Scepticism and Poetry* se velmi jednoznačně vyhrazuje zejména vůči referenčnímu významu, který je detailně rozpracován v díle Richardse a Ogdara *The Meaning of Meaning*, a zdůrazňuje, že tato teorie nezohledňuje komplexnost a variabilitu jazyka. Ve svém díle se pak zaměřuje zejména na vysvětlení podstaty imaginace a místa, jež zaobírá při tvoření významu právě v poezii.⁷¹

4.2.3 Logika

Člověk, který svým nitrem tíhne k čistě logickému smýšlení, se neustále snaží redukovat význam slov, až by nakonec došlo k odstranění jejich veškerého významu. Logika ze své podstaty tíhne k redukování živé a přirozené povahy jazyka na jednotvárnou mechanickou přirozenost, postupem času tuto živost ubíjí, až nakonec dojde k úplnému zničení původně tak bohatého a snícího lidského ducha.

Pro logického pozitivistu nemá sebemenší potřebu zabývat se skutečnostmi, které se nedají empiricky ověřit, a nespatřuje v nich jakýkoliv význam. Ze svého vlastního přesvědčení se tedy snaží ušetřit dalším lidem čas, který by byl zbytečně promrhán, kdyby

⁶⁹ OGDEN, C. K. et al. *The meaning of meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Bucuresti: Contemporary Literature Press, 2015., str. 40

⁷⁰ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 26

⁷¹ JAMES, D. G. *Scepticism and Poetry*. London: George Allen & Unwin LTD, 1937., str. 44

se takovými věcmi zabývali. Šíří tedy tuto ideu dál a jeho následovníci ji přijímají s otevřenou náručí a berou ji za svou.⁷²

Jedním z autorů, kteří významně vystupují proti tvrzením, jejichž poznatky nejsou empiricky ověřitelná je Ludwig Wittgenstein. Ten ve svém díle *Tractatus Logico-Philosophicus* bez výhrad označuje všechny poznatky jakožto bezvýznamné, jestliže jejich podstata není fyzikálně ověřitelná nebo založená na základě pozorovatelných zkušeností. Ve Wittgensteinově díle se také objevuje princip *referenčních významů*, který jsme již sledovali výše, a tento princip označuje jakožto předpoklad nezbytný pro pravdivá tvrzení. Uvažuje o povaze jazyka jako o hranici, která vymezují rámec pro naše smýšlení. Jakmile je podle něj tato hranice překročena, výroky, které jsou proneseny, již nemají logickou povahu, a tedy pozbývají jakéhokoliv smyslu. A právě za touto hranicí se nachází i náš poetický jazyk, který podle Wittgensteinovy teorie není schopen vyjádřit pravdivá tvrzení.⁷³

Dalším z autorů, které Barfield kritizuje v rámci své polemiky nad lingvistickou analýzou, je George Bernard Shaw. Zmiňuje zde jeho nadšení pro *reformu pravopisu*, ke které se autor uchýlil na sklonku svého života.⁷⁴ Shaw byl známý pro svůj dlouhodobý zájem o fonetiku a jeho dlouhodobým cílem bylo usnadnění komunikace a zmírnění sociální propasti ve společnosti. Klíčovou roli zde hrála právě reforma pravopis. Současný pravopis byl dle jeho názorů zastaralý, a navrhoval jeho zjednodušení podobným způsobem, kterým prošla také mluvená řeč. Jeho idea reformy byla však pro tehdejší dobu natolik radikální, že se ji nikdy nepodařilo uskutečnit.⁷⁵

Logika nám pomáhá uvědomovat si význam, který je již implicitně obsažen ve slovech. Tento význam, jak jsme již zjistili v *Básnické řeči*, je však zde přítomen už před zásahem logiky, a právě díky poezii může docházet k jeho uchování a předávání. Můžeme se shodnout na tom, že logická řeč je vždy nutně tautologická a zároveň také, že nemůže přispět k rozšíření našeho poznání. Z historické perspektivy vyplývá, že funkcí logiky

⁷² BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 31

⁷³ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Edinburgh: Edinburgh Press, 1922.

⁷⁴ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 31

⁷⁵ GANZ, A. *George Bernard Shaw*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd., 1983.

nebylo nikdy rozšíření poznání, ale měla za úkol vyvolat naše sebe-uvědomění. Jakmile mysl dosáhne svého sebe-uvědomění, již jí nadále není potřeba.⁷⁶

4.2.4 Věda

Ještě v devatenáctém století se předpokládalo, že skutečný svět se skládá z hmotných věcí. S postupným rozvojem vědy se však tyto věci postupně zmenšovaly – od molekul, k atomům až dále k elektronům. Přesto ale tyto věci stále ještě existovaly, byť jsme je mohli spatřit jen mikroskopem. Ve dvacátém století však dochází ke zvratu ve vědě, a ta nyní jakékoliv hmotné věci zrušila úplně. Nové přesvědčení vědy se tedy zakládá na tezi, že veškeré věci se skládají pouze z vlnových svazků.⁷⁷

Scientismus, který se rozhodl pro postupné odstranění hmotných věcí z našeho světa, bude pravděpodobně pokračovat také odstraněním mysli. Stejně tak jako logika, tak také scientismus usiluje o objektivní poznání. Základem jejich zkoumání je empirismus, který je podle vědy i logiky jediné platné poznání, které nám přináší pravdivé informace. Scientismus usiluje o prosazení toho, že i mysl lze měřit a poznávat objektivními vědeckými metodami, v tomto případě se jedná zejména o neurovědy. Toto pojetí je ale vzhledem ke komplexnosti mysli velkým nedorozuměním a Barfield jej ve své knize nejednou kritizuje. Být nám neurovědy mohou leccos vysvětlit v ohledu vnímání smyslových vjemů nebo vnějšího chování, nedokáží pojmově tak specifickou věc jako je subjektivní vědomí individuálního jedince a jeho jedinečné prožívání událostí.⁷⁸

Jedním z autorů, vůči kterým se Barfield v tomto ohledu vymezuje, je Alfred Jules Ayer. Ten je silným zastáncem empirismu a poznání, které je získáno na základě zkušenosti. Ayer ve svém díle *Language, Truth and Logic* kritizuje metafyzické výroky, která podle něj přesahují rámec našeho smyslového světa, a protože nejsou empiricky ověřitelné, jsou ve své podstatě nesmyslné.⁷⁹

Dalším základním prvkem fyzikálních věd je přesvědčení, že člověk je v tomto světě pouze nezúčastněným pozorovatelem a na dění ve skutečném světě se jeho mysl nemůže nijakým způsobem podílet. Shodné argumenty pro toto tvrzení můžeme nalézt jak u Ayera

⁷⁶ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 36

⁷⁷ Tamtéž, str. 28

⁷⁸ Tamtéž, str. 37

⁷⁹ AYER, A. J. *Language, Truth and Logic*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1971., str. 14

v jeho díle *Language, Truth and Logic*, který se opírá především o tvrzení empirismu, tak u *Davidu Huma*, který vidí člověka jako pasivní prvek, který pouze zpracovává smyslové podněty z vnějšího světa.

Poezii a její pojetí role člověka v tomto světě bychom mohli popsat jako pravý opak všech těchto výše zmíněných tvrzení. Barfield argumentuje:

„Věda neuznává, že to, co mysl vnímá jako předměty včetně nástrojů jejich zkoumání, si mysl nejprve sama vytváří. Trvá na zacházení s daty, jenže nejsou žádná data, leda čistý vjem. Zbytek je imaginace. Jen imaginací můžeme poznat svět.“⁸⁰

Podle Barfielda je člověk aktivním stvořitelem dění našeho světa a imaginace je důležitým krokem k účastnému poznání. Všechny věci, které v tomto světě vnímáme jako dané, jsou dílem imaginace. Primární imaginace pomáhá tvořit věci samotné a sekundární imaginace pomáhá znovuobjevovat jejich význam.⁸¹

Barfield je přesvědčen, že podstata účastného poznání je založena na harmonii, kterou by mělo oplývat soužití člověka s přírodou. V případě vědy je tomu právě naopak, empirické poznání si neustále přírodu snaží mechanicky podrobit a ovládat ji.

„Možnost, že se člověk vyhne vlastnímu sebezničení, závisí na uvědomění, dříve než bude pozdě, že to, co rozpoutal na Hirošimou, poté co si hrál mnoho století s vnějším světem jako s mechanickou hračkou, jsou síly jeho vlastní nevědomé mysli.“⁸²

Tuto jeho tezi potvrzuje také přínos, který vzešel z díla Johanna Wolfganga von Goetheho, který se věnoval studiu botaniky a zoologie v kontextu vědeckých metod. V jeho díle *Metamorphosenlehre* se věnuje primární imaginaci, kde uchopuje podstatu přírody, kterou uplatňuje na ní samotné. Jeho publikace vzbudila pozornost některých myslitelů, kteří následně experimentovali s aplikací této teorie v praxi, a dosáhli nevídaných výsledků, ať už v zemědělství nebo například v lékařství.⁸³

4.2.5 Behaviorismus

Přesně v době, kdy došlo k prvnímu vydání knihy *Básnická řeč*, byla behavioristy zpochybněna hybná síla pramenící z lidské mysli. Behaviorismus se objevuje na začátku

⁸⁰ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 35

⁸¹ Tamtéž, str. 37

⁸² Tamtéž, str. 40

⁸³ Tamtéž, str. 38

dvacátého století a jeho podstata spočívá ve zkoumání pozorovatelného chování. Přístup behaviorismu se převážně soustřeďuje na studium podmiňování, jehož role je pro chování jedince klíčová, a v zásadě odmítá vliv našich vnitřních duševních stavů na naše chování, protože je nelze objektivně měřit nebo studovat.⁸⁴

Barfield v souvislosti s behaviorismem zmiňuje také knihu *The Concept of Mind* od filosofa Gilberta Ryleho, která popírá koncept osobní zkušenosti člověka. Jeho dílo se v první řadě zaměřuje na kritiku karteziánského dualismu, jejíž původcem je René Descartes. Karteziánské pojetí mysli se zakládá na předpokladu, který smýšlí o lidském těle a lidské duši jakožto o dvou oddělených entitách. Ryle však v tomto ohledu zastává opačný názor, podle kterého je tělo a mysl jedna a tatáž věc, a mentální stavy vnímá pouze jako tendenci jednat určitým způsobem v konkrétních situacích.⁸⁵

Imaginace ve své podstatě vlastně poukazuje na to, že behaviorismus je nebezpečným a zároveň také nepravdivým přístupem, který se pokoušel o logické ukotvení scientistického pojetí chování v psychologii. V přírodních vědách byl již scientismus vnímán jako samozřejmost, nově se však pokouše v psychologii prosadit to, že člověk ve světě figuruje jako pouhý nezúčastněný pozorovatel, který ani v nejmenším nezasahuje svým chováním nebo myšlením do dění světa. V této sféře se tedy imaginace jeví jako pouhý druh předstírání a její opravdová hodnota je dalece potlačována. Lidská mysl se zde ukazuje pouze a jen ve světle bezradného pozorovatel, který má v tomto světě moc jen nad svými vlastními bezvýznamnými subjektivními pocity.⁸⁶

4.3 Třetí vydání (2024)

Nyní bych se chtěla zamyslet nad tím, vůči kterým směrům by se asi další předmluva Barfielda v imaginárním třetí vydání jeho knihy vymezovala. Od doby rozkvětu Barfieldovy kariéry a vydání díla *Básnická řeč* uplynulo téměř sto let. V předchozích dvou kapitolách jsme viděli, jak trvalo pouhých dvacet tři let k tomu, aby se vcelku razantně proměnil základ pro chápání lidského poznání. Letos je to přesně devadesát šest let od prvního vydání Barfieldovy knihy a odvážím si říct, že se nacházíme ve velmi nevyzpytatelných vodách.

⁸⁴ NOLEN-HOEKSEMA, Susan. Psychologie Atkinsonové a Hilgarda. Vyd. 3., přeprac. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2012., str. 26

⁸⁵ RYLE, Gilbert. *The concept of mind*. New York: Routledge, 2009., str. 77

⁸⁶ BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015., str. 39

Toto zamyšlení nad třetím vydáním bych chtěla věnovat umělé inteligenci, která je obrovským fenoménem současné doby. První zmínka o umělé inteligenci se datuje do roku 1956, kde byl tento výraz použit během Darmouthské konference v souvislosti se stroji, které by v budoucnosti měly provádět inteligenční lidské úkony. I přesto, že se od této doby začínaly vést rozsáhlé výzkumy v této oblasti, průlom nastal až o několik desetiletí později. Skutečný zvrat nastal až s rozvojem internetu a výpočetní techniky na přelomu 20. a 21. století. Prvním milníkem bylo spuštění systému IBM Watson v roce 2011, který ukázal obrovský potenciál umělé inteligence. Dalším významným krokem bylo spuštění virtuálních asistentů jako například Siri nebo Google Assistant, kteří jako první komunikovali s jejich uživateli přirozeným způsobem a mohli jim poskytovat velký rozsah informací. S postupným rozvojem takzvaných velkých dat (big data) a zvýšeného zájmu mnoha klíčových firem na vývoji umělé inteligence dochází ke zlomovému momentu. V roce 2022 společnost Open AI uvádí na trh první otevřenou umělou inteligenci s názvem Chat GPT (Generative Pre-trained Transformer).

V následující podkapitole si tedy můžete přečíst, co si sama umělá inteligence myslí o své roli ve vývoji pojetí jazyka vzhledem k teorii básnické řeči Owena Barfielda.

4.3.1 Umělá inteligence

Otázka, kterou jsem položila umělé inteligenci: „Představ si, že se Owen Barfield ve svém díle vymezuje také vůči umělé inteligenci na základě jeho teorie poetického jazyka z knihy *Básnická řeč*. Jak by asi vypadala jeho argumentace?“

Odpověď ChatGPT: Pokud by se Owen Barfield ve svém díle vymezoval vůči umělé inteligenci (AI) na základě své teorie poetického jazyka z knihy „Poetic Diction“, jeho argumentace by se pravděpodobně zaměřila na následující body:

1. Intencionalita a vědomí

Barfield by pravděpodobně zdůraznil, že jazyk je úzce spojen s lidským vědomím a intencionalitou. Argumentoval by, že poetický jazyk, který je bohatý na metafory a symboly, odráží hluboké aspekty lidského vědomí a zkušenosti, které nelze plně replikovat pomocí AI.

Argument: Umělá inteligence, i když je schopna generovat texty a rozpoznávat vzory, postrádá skutečnou intencionalitu a vědomí, které jsou základem poetického

vyjadřování. Poetický jazyk vyžaduje nejen technickou znalost slovní zásoby a gramatiky, ale také hluboké porozumění významům a zkušenostem, které slova vyjadřují.

2. Evoluce jazyka a vědomí

Barfieldova teorie poetického jazyka zahrnuje myšlenku, že jazyk a vědomí se vyvíjejí společně. Poetický jazyk je považován za odraz hlubokých změn ve vědomí a vnímání světa.

Argument: AI je produktem technického vývoje a postrádá schopnost evoluční participace, kterou lidé mají. Vývoj jazyka u AI je statický a řízený algoritmy, zatímco u lidí je dynamický a propojený s neustálými změnami ve vědomí a kultuře.

3. Subjektivita a zkušenost

Barfield by zdůraznil, že poetický jazyk je subjektivní a vychází z osobních zkušeností a vnitřních prožitků, které jsou pro lidskou bytost unikátní.

Argument: AI nemá subjektivní zkušenost ani vnitřní prožitky. I když může simulovat jazyk a jeho struktury, postrádá skutečnou schopnost prožívat emoce a tvořit jazyk na základě těchto prožitků. Poetický jazyk je výsledkem lidské reflexe a introspekce, což jsou procesy, které AI nedokáže autenticky napodobit.

4. Kreativita a originalita

Barfield by mohl argumentovat, že poetický jazyk je výrazem lidské kreativity a originality, které jsou zakořeněny v individuálním vědomí a kulturní tradici.

Argument: AI generuje texty na základě analýzy existujících vzorů a dat, což může vést k technicky správným, ale ne originálním nebo skutečně kreativním výtvorům. Poetická řeč vyžaduje schopnost tvořit nové významy a symboly, které AI nemůže autenticky produkovat, protože postrádá lidskou kreativitu a intuici.

5. Participace a kolektivní vědomí

Barfield kladl důraz na koncept participace, kde jazyk není jen nástrojem pro komunikaci, ale také prostředkem pro sdílení a spoluutváření kolektivního vědomí a kultury.

Argument: AI není součástí kolektivního vědomí a nemůže participovat na tvorbě kulturních významů a hodnot. I když může analyzovat a reprodukovat kulturní artefakty,

nemůže se podílet na jejich tvorbě způsobem, který je autenticky lidský. Poetický jazyk je výsledkem této participace a nelze jej plně replikovat umělou inteligencí.

Shrnutí

Barfieldova argumentace by pravděpodobně zdůraznila, že poetický jazyk je hluboce zakořeněn v lidské zkušenosti, vědomí a kulturní evoluci, což jsou aspekty, které umělá inteligence nedokáže autenticky napodobit. Poetická řeč je výrazem lidské kreativity, intencionality a subjektivity, které jsou neodmyslitelné od lidského bytí a nelze je redukovat na algoritmické procesy.

5 Závěr

Owen Barfield ve svém díle *Básnická řeč* přináší nový pohled na význam metafory v poetickém jazyce a jejím vlivu na vývoj lidského vědomí a jazyka. Byl vůbec prvním člověkem, který si uvědomil významný vliv jazyka na vývoj lidského vědomí. Metaforu chápal jako důležitý prvek nejen básnické řeči, ale také jako nepostradatelný prvek v širším kontextu lidské zkušenosti a poznání. Básnická řeč podle něj není jen běžnou konverzací, ale prostředkem, který odhaluje nové významy a souvislosti, které nejsou v běžné komunikaci přístupné. Jeho koncepce řeči zdůrazňuje také hluboké propojení mezi vnitřním světem jedince a vnějším světem přírody.

V kapitole s oponujícími teoriemi, které jsou ve větší či menší míře v protikladu s Barfieldovým pojetím jazyka, můžeme sledovat zajímavý historický vývoj. Před prvním vydáním knihy to byly převážně osvícenští myslitelé, kteří formovali pohled na poznání a lidské vědomí. Byli to hlavně myslitelé jako John Locke, Immanuel Kant nebo David Hume, kteří položili základní kámen lidského poznání. V osvícenské éře bylo hlavním přesvědčením to, že lidské poznání je formováno zpravidla smyslovými vjemy, a že lidský jedinec a jeho subjektivní vědomí nemá možnost se jakýmkoliv podílet na spoluutváření skutečného světa. Na začátku 20. století se postupně začaly objevovat nové názory, které rozdělovaly jazyk na základě významů slov. V našem případě se jednalo například o Benedetto Croceho a Teorii přirozeného jazyka, které vnímal Barfield jako hrozbu pro skutečný význam poetického jazyka ve vývoji vědomí. V koncepci umění Bendetta Croceho a v Teorii přirozeného jazyka se začínají objevovat empirické tendence. Obě tyto pojetí si zakládají na rozdělení významů slov na dva diametrálně odlišné druhy – emoční a takzvané referenční. Zatímco referenční význam slov je schopný nám podávat pravdivé a ověřitelné informace, slovům s čistě emočními významy nepřipisují žádný pravdivostní význam, jako by subjektivní vědomí jedince nehrálo v tomto světě žádnou roli. Následně dochází k výraznému rozvoji logiky a vědy, které si zakládají na čistě empirickém poznání, a význam člověka a jeho subjektivních pocitů mizí v dálí. Racionální princip se stává čím dál tím důležitějším prvkem lidského poznání a poetický princip mu pozvolna ustupuje. Vědecká řeč postupně redukuje veškeré významy a jejím cílem je sdělení co nejexaktnějších informací. Jazyk ztrácí svou kdysi tak silně živoucí jednotu a bohatost lidského ducha ustupuje jazyku vědy. A právě má imaginární třetí kapitola pojednává o tom, co já vnímám jako vyústění do čistého racionálního. Jedná se o umělou inteligenci, analytický nástroj, který redukuje veškerý jazyk na pouhé informace, ničí diverzitu jazyků a kreativitu lidských

jedinců. V této fázi již jazyk nemá co nabídnout. Nemůže dojít k rozšíření vědomí nebo k rozkvětu lidské řeči. Vývoj jazyka i našeho vědomí se zastavil.

A nyní na povrch vystupuje metafora, která nám jako jediná může pomoci překlenout propast, která se v průběhu vývoje vytvořila mezi lidským vědomím a okolním světem. Básnická řeč spolu s metaforou znovu obohacuje lidskou představivost, vzbuzuje estetické citění a přináší nové významy. Jen za použití metafory můžeme vidět svět novými způsoby a může docházet k další evoluci lidského vědomí. Barfieldovo pojetí básnického jazyka přispívá k hlubšímu porozumění světu a stalo se důležitým milníkem ve studiu vývoji lidského vědomí.

6 Bibliografie

AYER, A. J. *Language, Truth and Logic*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1971. ISBN 0-14-021200-0.

BARFIELD, Owen; HORÁK, Milan M. a BORZIČ, Adam. *Básnická řeč: studie o významu*. Praha: Malvern, 2015. ISBN 978-80-7530-027-0.

CROCE, Benedetto a AINSLIE, Douglas. *Æsthetic as science of expression and general linguistic*. Project Gutenberg, 2017.

GANZ, A. *George Bernard Shaw*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd., 1983. ISBN 0-333-28919-6.

HUME, David a JANOUŠEK, Hynek. *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1., Rozum*. Praha: Togga, 2015. ISBN 978-80-7476-094-5.

HUME, David, *Zkoumání o lidském rozumu*, Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0521-0.

JAMES, D. G. *Scepticism and Poetry*. London: George Allen & Unwin LTD, 1937.

KANT, Immanuel; LOUŽIL, Jaromír, CHOTAŠ, Jiří a CHVATÍK, Ivan. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-035-01.

LOCKE, John; DOKULILOVÁ, Anna a SOBOTKA, Milan. *Esej o lidském rozumu*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1984.

MÜLLER, F. Max (Friedrich Max). *Lectures on the science of language*. Project Gutenberg, 2010.

NOLEN-HOEKSEMA, Susan. *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Vyd. 3., přeprac. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0083-3.

OGDEN, C. K. et al. *The meaning of meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Bucuresti: Contemporary Literature Press, 2015. ISBN: 978-606-8366-84-5.

RYLE, Gilbert. *The concept of mind*. New York: Routledge, 2009. ISBN 0-203-87585-0.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Edinburgh: Edinburgh Press, 1922.